

Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

The International Journal of Economic and Social Research

2024, 20(1)

Siyasi Kutuplaşma Ortamındaki TRT'nin Genel Müdürleri İsmail Cem ve Şaban Karataş'ın 1961 Anayasasına Bakışları

Perspectives on the 1961 Constitution from İsmail Cem and Şaban Karataş, General Directors of TRT in an Atmosphere of Political Polarization

Mustafa Mert ALPBAZ¹

Geliş Tarihi (Received): 01.03.2024

Kabul Tarihi (Accepted): 26.04.2024

Yayın Tarihi (Published): 25.06.2024

Öz: Bu çalışmanın amacı, 1970'lerin siyasi kutuplaşma ortamında TRT genel müdürlüğü görevinde bulunmuş, farklı siyasi görüşlere sahip olan iki bürokratin 1961 Anayasasına bakışlarının TRT'de izledikleri yayın politikalarına nasıl yansıdığını karşılaştırmalı olarak ele almaktır. Sol eğilimli gazeteci-yazar İsmail Cem ve milliyetçi-muhafazakâr Prof. Dr. Şaban Karataş, çalkantılı ve Türkiye gündemini uzun süre meşgul eden bir süreç içinde TRT Genel Müdürlüğü görevine getirilmişlerdir. İsmail Cem "TRT'de 500 Gün", Şaban Karataş "TRT Kavgası" adlı kitaplarda anlamları nakletmiş, Anayasa ve TRT yayıncılığı ile ilgili görüşlerine yer vermişlerdir. İsmail Cem 1961 Anayasasının TRT'ye halkın tüm kesimlerini yansıtmaya ödevini verdiğini düşünmektedir. Onun döneminde sol dünya görüşü sesini TRT'den duyurmuştur. İsmail Cem, yayınlarda Atatürk İlkelerinin yeri konusunda ise suskundur. Bunun sebepleri o dönemde savunduğu siyasi görüşlerde Atatürk İlkelerinin öncelikli bir yeri olmaması ve bu konuda TRT'de bir sorun yaşanmamasıdır. 1961 Anayasasına soğuk bakan bir siyasi akımın temsilcisi olan, milli kültür ağırlıklı bir yayın anlayışını savunan Şaban Karataş, 1961 Anayasasını dayanak alarak TRT'ye bir ödev yüklememiştir. Ona göre TRT'den solculuk propagandası Anayasaya aykırı olduğu gibi Anayasa milli kültürün TRT'den yansıtılmasına engel değildir. Şaban Karataş, Atatürk ile ilgili konular üzerinde genişçe durmuş ve bu konuda kendisine yöneltilen eleştirileri cevaplamıştır. İki genel müdür de izledikleri yayın politikasının 1961 Anayasasına uygun olduğu görüşündedirler.

Anahtar Kelimeler: TRT, İsmail Cem, Şaban Karataş, 1961 Anayasası, siyasi kutuplaşma ortamı

&

Abstract: The aim of this study is to comparatively examine two TRTC general managers' views regarding 1961 Constitution and how their views reflected in the broadcasting policies they pursued in TRT. They served in an atmosphere of political polarization during 1970s, left-leaning journalist-writer İsmail Cem and nationalist-conservative Prof. Dr. Şaban Karataş were appointed as the general director of TRT in a rough passage that occupied the Turkish agenda for a long time. İsmail Cem and Şaban Karataş published memories includes their views on the Constitution and TRT broadcasting. İsmail Cem thinks that the 1961 Constitution gave TRT the duty to represents all segments of the public. During his period, TRT raises the leftist worldview. He takes no position relating Atatürk's Principles on broadcasts. Because Atatürk's Principles did not have a priority in the political views he advocated at that time. Also there was no problem in TRT regarding this issue. Şaban Karataş is a representative of a political movement that does not approve the 1961 Constitution. He advocated a broadcasting policy focused on national culture. Şaban Karataş did not impose any duty on TRT based on the 1961 Constitution. According to him, it is unconstitutional for TRT to make left-wing propaganda. Furthermore, 1961 Constitution does not prevent the representing of national culture on TRT. Şaban Karataş elaborated extensively on issues related to Atatürk. He responded criticism directed at himself. Both general directors have the opinion that the broadcasting policy they follow is in accordance with the 1961 Constitution.

Keywords: TRTC/TRT, İsmail Cem, Şaban Karataş, 1961 Constitution, an atmosphere of political polarization

Atıf/Cite as: Alpaz, M. M. (2024). Siyasi Kutuplaşma Ortamındaki TRT'nin Genel Müdürleri İsmail Cem ve Şaban Karataş'ın 1961 Anayasasına Bakışları. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 20(1). 155-174

İntihal-Plagiarizm/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/pub/ijaws>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2005 – Bolu

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku Bölümü, Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı, mustafamert.alpbaz@ibu.edu.tr, 0000-0003-0896-0367.

1. Giriş

Türkiye’de hemen her dönem bir gündem maddesi olma niteliğini sürdüren TRT yayıncılığının geçmişi, hukuk ve siyaset tartışmaları ile iç içedir. Bu geçmişin 1980 öncesindeki ana çizgilerini şöyle sıralamak mümkündür: Radyo-televizyon yayıncılığında devlet tekeli, 1961 Anayasası bağlamında TRT özerkliği ve tarafsızlığı tartışmaları, iktidarların TRT’ye karşı tutumu, Soğuk Savaş şartlarında keskinleşen sağ-sol mücadelesinin 1970’lerin ortalarından itibaren en yoğun seviyelere varması ve bu siyasi kutuplaşma ortamının TRT’deki etkileri. Bununla birlikte devlet yayıncılığı konusunda bazı temel ayrılıkların DP döneminde gündeme geldiği de unutulmamalıdır.

1974’te Bülent Ecevit’in Başbakan olduğu CHP-MSP koalisyon hükümetinin gazeteci-yazar İsmail Cem’i (İpekçi) TRT Genel Müdürlüğüne ataması etrafında gelişen olaylar, söz konusu dönemde ayrı bir önem arz etmektedir². Sıradan bir genel müdür değişikliğini aşan ve hızla ulusal bir zemine oturan, çalkantılı bir seyir izleyen bu olayların uzandığı noktalar oldukça geniş olmuştur ki örnek olarak şunlar verilebilir: İsmail Cem’in görevden alınması ve yerine I. MC Hükümeti tarafından önce Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş’ın³, ardından da Prof. Dr. Şaban Karataş’ın⁴ atanmalarına (Karataş, 1978, s. 454-460) ilişkin

² Gazeteci-yazar, siyasetçi İsmail Cem (İpekçi), 1940’ta İstanbul’da doğmuştur. Lozan Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirmiş, Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinde yazıları yayımlanmış, Türkiye Gazeteciler Sendikası İstanbul Şubesi Başkanlığı yapmıştır. 1974-1975 döneminde yürüttüğü TRT genel müdürlüğünden sonra Politika Gazetesini çıkaran, bu gazetenin başyazarlığını ve yayın yönetmenliğini üstlenen İsmail Cem, Paris Siyasal Bilimler Akademisinde yüksek lisansını tamamlamıştır. 18, 19, 20 ve 21. dönemlerde SHP, CHP, DSP üyesi ve bağımsız olarak İstanbul ve Kayseri milletvekilliği yapmış, 1995’te Kültür Bakanlığı, 1997-2002’de Dışişleri Bakanlığında bulunmuştur. Çeşitli uluslararası kuruluşlara üye olan İsmail Cem, 2002’de DSP’den ve Dışişleri Bakanlığından istifa ederek YTP kurucuları arasına katılmış ve bu partinin genel başkanlığına getirilmiştir. Fazla etkinlik gösteremeyen YTP’nin 2004’te CHP’ye katılmasıyla bu partide çeşitli görevler üstlenmiş, 2007’de vefat etmiştir. Sosyal ve siyasi konularda çeşitli kitapları yayımlanmıştır (Bkz. Dündar, 2012). İsmail Cem Milliyet Gazetesinde çalışmaya başlayınca Gazeteci Turhan Aytul ona yazılarını “İpekçi” soyadı ile yazmamasını aksi takdirde bunların Abdi İpekçi’nin kayırması ile gazeteye girdiği söylentisinin çıkabileceğini, “İsmail Cem” ismini kullanmasının daha uygun olacağını söylemiştir. İsmail Cem TRT Genel Müdürü olduktan sonra AP’liler onun Soyadı Kanununu tanımadığı gerekçesiyle önerge vermişlerdir. Bundan dolayı mahkemeye başvurarak soyadını “Cem” olarak değiştirmiştir (Dündar, 2012, s. 82-84). Gerçekten de CS Ankara Üyesi AP’li Yiğit Köker’in İsmail Cem İpekçi tarafından verilen bir demeç hakkındaki gündem dışı konuşması üzerine CS Adana Üyesi Demokratik Partili Mehmet Nuri Âdemoğlu, onun “Soyadı Kanununu hiçe saymış kanun tanımaz bir Donkişot” olduğunu söylemiştir (CS Tutanak Dergisi, Cilt 18, Toplantı 14, 23ncü Birleşim, 28.01.1975 Salı, s. 585). CS Kars Üyesi CHP’li Sırrı Atalay, İsmail Cem İpekçi’nin bütün yazışmalarında soyadını kullandığını, Va-Nû (Valâ Nuretlin), Halikarnas Balıkçısı gibi birçok Türk ve yabancı yazarın soyadlarını kullanmamayı tercih ettiklerini, bunun yadırganacak bir durum olmadığını belirtmiştir (CS Tutanak Dergisi, Cilt 18, Toplantı 14, 24ncü Birleşim, 30.01.1975 Perşembe, s. 625-626). Öte yandan İsmail Cem’in soyadını kullanmaması konusunda açık olarak söylemediği bir nedenin 1970’lerdeki Sabetaycılık tartışmaları olduğu ifade edilmektedir (Örmeci, 2011, s. 65, dipnot 1). İsmail Cem soyadını TRT Genel Müdürlüğü görevinden ayrıldıktan sonra değiştirmiş olmalı ki görevden alınmasına ilişkin 7/9892 sayılı Bakanlar Kurulu kararnamesinde soyadı “İpekçi” olarak geçmektedir (RG, 17.05.1975, Sayı: 15239).

³ 1933’te o yıllarda Ankara’ya, günümüzde Kırıkkale’ye bağlı olan Keskin ilçesinde doğan Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş, Yüksek İktisat ve Ticaret Okulundan mezun olmuş, Fransa’da Caen Üniversitesinde doktora, Londra Ekonomi Okulunda doçentlik çalışmaları yapmıştır. Ekonomi ve dış politika ilgili eserleri bulunmaktadır. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinde öğretim üyeliği, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğünde ve Devlet Planlama Teşkilatında yöneticilik, TRT genel müdürlüğü görevlerini yerine

Bakanlar Kurulu kararlameleri hakkında Danıştay'ın verdiği yürütmeyi durdurma ve iptal kararlarının uygulanmaması ve TRT'nin iki genel müdürlüğe hale gelmesi, yürütmeyi durdurma kararından sonra TRT'ye gelen İsmail Cem'in makamına geçmesinin engellenmesi, Şaban Karataş'a telgrafla hakaret eden kişinin fiilinin, onun hukuken TRT Genel Müdürü olmadığı gerekçesiyle memura görevi dolayısıyla işlenmiş suç sayılamayacağına yönelik Yargıtay Ceza Genel Kurulu kararı⁵, Cem'in "İpekçi" soyadını neden kullanmadığı, Başbakan Süleyman Demirel'e yumruk atan şahsın kendisini İsmail Cem'in azmettirdiğini söylediğine dair asılsız haberin AA tarafından verilmesi...(Cem, 1976a, s. 234-235). Bununla birlikte sürecin belirleyici motifi İsmail Cem ile Şaban Karataş'ın şahıslarında somutlaşan, sağcılık-solculuk tartışmalarına dayalı bir hesaplaşma halidir.

İsmail Cem ile Şaban Karataş, TRT genel müdürlüğü yaptıkları dönemdeki anı ve görüşlerini yayınlamışlardır. Bu çalışmanın amacı ayrı dünya görüşlerine sahip olan ve TRT zemininde karşı karşıya gelen iki aydının TRT'nin görevi ve işlevi ile TRT yayınlarında Atatürk İlkelerinin yeri hakkındaki düşüncelerini karşılaştırarak esneklikten hayli yoksun bir siyasi ortamda 1961 Anayasasına bakışlarını değerlendirmektir. Olayların idare ve ceza hukukuna ilişkin yönleri ele alınmayacaktır.

Çalışmanın iki ana kaynağı, İsmail Cem'in "TRT'de 500 Gün" ve Şaban Karataş'ın "TRT Kavgası" isimli kitaplarıdır (Cem 1976a; Karataş, 1978). İsmail Cem'in kitabı 1976'da "TRT'de 500 Gün" ve "trt'de 500 gün ...bir dönem türkiye'sinin hikayesi" adları ile iki farklı yayınevi tarafından yayımlanmıştır (Cem 1976a; Cem, 1976b). Son baskısı 2010'da "TRT'de 500 Gün ...Bir Dönem Türkiye'sinin Hikâyesi" ismiyle yapılan kitabın (Cem, 2010), 1976'da çıkan "TRT'de 500 Gün" adlı nüshasından çalışmamamızda yararlanılmıştır⁶. Kitabın ekinde İsmail Cem'in TRT Genel Müdürlüğünden alınarak bu göreve başkasının (Nevzat Yalçıntaş) atanmasına ilişkin Bakanlar Kurulu kararlarının iptaline yönelik Danıştay kararı bulunmaktadır. Şaban Karataş'ın "TRT Kavgası" kitabı bir bakıma İsmail Cem'in kitabına cevap niteliğindedir. 1978'de yayımlanmış olup ekler bölümünde TRT'deki olaylar ile ilgili çok sayıda mahkeme kararı, dava dilekçesi ve belge vardır ki kitap bu yönüyle araştırmacılar için önemlidir (Karataş, 1978, s. 327-533). Konu ile ilgili geniş sayılabilecek literatür de bulunmaktadır⁷. İsmail Cem'in ve

getiren, Tercüman Gazetesi yazarlığı yapan Nevzat Yalçıntaş, 21 ve 23. dönemlerde FP ve AK Parti'den İstanbul milletvekili olmuştur. 2016'da vefat etmiştir (Bkz. Yalçıntaş, 2012).

⁴ Prof. Dr. Şaban Karataş, Konya Ereğlisi'nin Orhaniye köyünde 1928'de doğmuştur. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesinden mezun olmuş ve aynı fakültenin Zootekni Kürsüsünde doktora yapmıştır. ABD'de Cornell Üniversitesinde akademik çalışmalar yürüttükten sonra Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesinde öğretim üyeliğinde, aynı üniversitenin Fen-Edebiyat ve Ziraat Fakülteleri dekanlıklarında bulunmuştur. ODTÜ Müttevelli Heyeti üyeliği, Milli Prodüktüvite Merkezi Yönetim Kurulu üyeliği, TRT Yönetim Kurulu üyeliği ve genel müdürlüğü ile başka bazı yöneticilik görevlerini üstlenmiştir. Ayrıntılı Haber ve İstanbul Gazetelerine başyazarlık, 16 (5/ara seçim) ve 20. dönemlerde RP, MHP üyesi ve bağımsız olarak Ankara ve Konya milletvekilliği yapmış, 2016'da vefat etmiştir (Bkz. Karataş, 1978, arka kapak; TBMM, Cilt 2, 2010, s. 1068).

⁵ E. 1977/4-115, K. 1977/138, İtirazname: 1977/22 (Karataş, 1978, s. 454-460).

⁶ TRT'de üst düzey yöneticilik görevlerinde bulunmuş olan Aydın Olgun, İsmail Cem'in adı iyi bilinen bu eserine kinaye yaparak "TRT'de On Bin Gün Anılar" isimli bir kitap yazmış ve İsmail Cem'i eleştirirken Şaban Karataş'ı övmüştür (Olgun, 2003, s. 99-100).

⁷ Örneğin İsmail Cem "Ben Böyle Veda Etmeliyim İsmail Cem Anlatıyor" adındaki kitapta toplanan anılarını bir nehir söyleşide aktarmış, TRT genel müdürlüğü görevine de "İğneli Fıçı TRT" başlıklı bir bölüm ayırmıştır (Dündar, 2012, s. 95-150). Gazeteci-yazar Cem Gökçe'nin "İsmail Cem Olayı" adlı kitabı İsmail Cem'in görevden alınmasından önce yayımlanmış olup yazarın İsmail Cem lehine görüşlerini de içermektedir (Gökçe, 1975). Gazeteci-yazar İsmet Solak'ın İsmail Cem hakkında MM ve CS'de yapılan görüşmelerin tutanaklarının bazı bölümleri ile kimi belgeleri derlediği "İsmail Cem Dosyası" konu ile ilgili bir diğer kaynaktır (Solak, 1975). Gazeteci-yazar Semih Tuğrul'un "Türkiye'de Televizyon ve Radyo Olayları olaylar belgeler gerçekler açıklamalar" ve yine gazeteci-yazar Refik Özdek'in "Hedef TRT" adlı

Şaban Karataş'ın TRT'de izledikleri yayıncılık politikaları hakkında eserler olsa da, her iki genel müdürün 1961 Anayasasına bakışlarını karşılaştırmalı olarak değerlendiren bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Bu makalede öncelikle Türkiye'de radyo-televizyon yayıncılığının geçmişi İsmail Cem'in TRT genel müdürlüğüne getirildiği döneme kadar ortaya konulacak, 1974-1978 döneminde yaşanan bunalım üzerinde durulacaktır. Ardından 1961 Anayasasının TRT'ye verdiği görevler ve bu bağlamda yayınlarda Atatürk İlkelerinin yeri ele alınacaktır. TRT'nin özerkliği ve tarafsızlığı çalışmanın konusu dışındadır. İsmail Cem'in "TRT'de 500 Gün" ve Şaban Karataş'ın "TRT Kavgası" adlı kitapları karşılaştırmalı olarak incelenecek ve yazarların 1961 Anayasasına bakışları tartışılacaktır.

2. Türkiye'de Radyo-Televizyon Yayıncılığının Geçmişine Kısa Bir Bakış: Kuruluş Döneminden İsmail Cem ve Şaban Karataş'ın TRT'sine

2.1. Başlangıcından TRT'nin Kurulmasına Kadar (1964) Radyo Yayıncılığı

Kuruluşu Cumhuriyetin ilk yıllarına dayanan Türkiye Radyoları bir anonim şirket örgütlenmesi deneyimi geçirdikten sonra hızlı sayılamayacak bir gelişme temposu ile devlet teşkilatı içindeki yerini almıştır⁸. CHP'nin tek parti iktidarı sırasında devlet radyosunun "milletin kulağı, hükümetin ağzı" (Kocabaşoğlu, 2010, s. 229) şeklinde görülmesi çok partili siyasal hayata geçilmesiyle tartışmalara konu olmuştur. 1950'de iktidara gelen DP'nin otoriterleşmeye başlamasıyla birlikte radyonun "partizan" bir anlayışla kullanılması, muhalefetin buradan sesini duyurmasını önleyici girişimler, "Vatan Cephesi" yayınları 27 Mayıs 1960 darbesine doğru geçilen kavşak noktaları arasına katılmıştır⁹. Darbeden sonra DP iktidarı mensuplarını yargılamak için Yassıada'da kurulan Yüksek Adalet Divanında "devlet radyosunun D. P. organı haline getirilerek tek fert veya zümre idaresi kurmak gayesi ile propaganda yaptırılması" konusunda bir dava (propaganda davası/radyo davası) açılmıştır. Bu dava sonradan "anayasayı ihlal davası" ile birleştirilmiştir¹⁰.

DP döneminde izlenen radyo yayıncılığı politikalarına bir tepki olarak 1961 Anayasasının "Radyo ve televizyonun idaresi ve haber ajansları" başlıklı 121. maddesinde radyo ve televizyon istasyonlarının özerk kamu tüzel kişiliği halinde kanunla düzenleneceği ve yayımların¹¹ tarafsızlık esasına göre yapılacağı öngörülmüştür. Maddenin gerekçesinde de radyonun partizan bir şekilde kullanılmasının ülkemizde uzun yıllar ciddi huzursuzluklara sebep olduğu belirtilmiştir (Öztürk-III, 1966, s. 3319). "Basın dışı haberleşme araçlarından faydalanma hakkı" başlığını taşıyan 26. maddeye göre de kanun, halkın kamu tüzel kişileri elindeki basın dışı kitle haberleşme araçları ile "haber almasını düşünce ve kanaatlara

kitaplarında da İsmail Cem'in TRT Genel Müdürlüğü ile ilgili olaylar geniş yer tutmaktadır (Özdek, 1977; Tuğrul, 1975). TRT'nin tanınmış sunucularından Jülide Gülizar'ın, 1972'den 1978'e kadar TRT Yönetim Kurulu üyeliği yapan Prof. Dr. Şerafettin Turan'ın anı kitaplarında da konuya dair etraflı bilgi verilmiştir (Gülizar, 1995, s. 70-80, 112 vd.; Turan, 2016, s. 426-440).

⁸ Bu konuda artık klasikleşmiş bir çalışma için bkz. Kocabaşoğlu, 2010.

⁹ Bkz. Aksoy, 1960. Vatan Cephesi, DP'nin son döneminde başvurulmuş bir propaganda ve örgütlenme girişimidir. DP'ye üye olan vatandaşların isimleri "Vatan Cephesine katılanlar" şeklinde radyoda yayınlanmış, hayatta olmayan veya adının radyoda okunduğundan habersiz kişilerin de Vatan Cephesi üyesi olarak duyurulduğu, memurlara da Vatan Cephesi'ne üye olmaları için telkin ve baskıda bulunulduğu iddia edilmiştir. Vatan Cephesi DP'den ayrı bir kuruluş değilse de aslında bir slogan olan bu ifade DP'nin teşkilatlarında kullanılmıştır. Yüksek Adalet Divanında bir davaya konu olan Vatan Cephesi için bkz. Doğaner, 2013; Gürsoy Naskali, 2012; Uyar, 2012.

¹⁰ Bkz. Gürsoy Naskali, 2014; TBMM, Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları: devlet radyosunun D. P. organı haline getirilerek tek fert veya zümre idaresi kurmak gayesi ile propaganda yaptırılması (esas no: 1960/20), <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/2671> (Erişim Tarihi: 01.09.2023).

¹¹ Maddede "yayın" yerine "yayım" sözcüğü kullanılmıştır.

ulaşmasını ve kamu oyunun serbestçe oluşumunu köstekleyici kayıtlamalar” koyamaz. Bu maddenin gerekçesine göre radyo ve diğer basın dışı kitle haberleşme araçlarından vatandaşların eşit şekilde yararlandırılması, siyasi alandaki eşitliğin sağlanması ve seçimlerin usulüne uygun yapılmasının şartı olup 121. maddedeki özerklik ve tarafsızlık da bu amaca yöneliktir (Öztürk-II, 1966, s. 1570-1571).

Özerklik, siyasi iktidarların devletin radyo-televizyon kuruluşu üzerindeki kontrolünü önemli ölçüde sınırlandırmak için bu kuruluşlara idari ve mali konular ile yayınlar bakımından tanınan güvencelerdir. Tarafsızlık da söz konusu kuruluşların, siyasi iktidarın görüşlerine karşıt düşünceleri de yansıtarak münhasıran belli bir kesimin lehine değil halkın tümünü kapsayacak şekilde yayınlar yapmasıdır. Özellikle radyo-televizyon yayınları üzerinde devlet tekelinin olduğu dönemlerde oldukça önem arz eden özerklik ve tarafsızlık, düşünceleri serbestçe açıklama ve yayma özgürlüğünün görünümünden olan iletişim özgürlüğüne hizmet etmektedir. Ayrıca bu alanda siyasi iktidardan gelebilecek keyfi müdahaleleri önlemektedir. Belirtmek gerekir ki özerklik tarafsızlığın zorunlu şartı değildir. Özerk olmayan bir yayıncılık kuruluşunun tarafsız olması mümkündür ancak bunun ülkedeki demokrasi kültürünün düzeyi ile ilgili olduğu unutulmamalıdır¹².

1961 Anayasasının, Anayasadaki kurum ve organları düzenleyen kanunların çıkarılmasını belli sürelerle bağlayan geçici 7. maddesi uyarınca, 24.12.1963 tarih ve 359 sayılı Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Kanunu kabul edilmiştir (RG, 02.01.1964, Sayı: 11596). Kanununun 1. maddesinde TRT'nin özerk olduğu belirtilirken en yüksek karar ve yönetim organı Yönetim Kuruludur (md. 3/1). Yönetim Kurulunun doğal üyesi genel müdür olup üyelere sadece iki tanesi hükümet tarafından atanmakta, dört üye çeşitli bilim ve sanat kuruluşları tarafından seçilmekte, bu altı üye de TRT çalışanlarından iki üyeyi seçmektedir (md. 4/1). TRT'yi temsil eden (md. 9/1/2), Kurumu “yönetim kurulunun aldığı kararlar çerçevesinde ve onun gözetimi altında” yöneten genel müdür (md. 3/2), “Yönetim Kurulunun Turizm ve Tanıtma Bakanlığına inhası ve Bakanın teklifi üzerine, Bakanlar Kurulu kararnamesiyle atanır” (md. 9/1/1). Genel müdürün görevden uzaklaştırılması bazı zorlaştırıcı usullere bağlanmış, bu işlemde Yönetim Kuruluna da kimi yetkiler tanınmıştır (md. 9/1/3). Diğer bazı hükümlerle de TRT'nin özerkliği sağlanmak istenmiştir ancak söz konusu Kanunun bunu tam anlamıyla gerçekleştirmediği belirtilmektedir (Cankaya, 2015, s. 62-65).

359 sayılı Kanunun, bazı geçici maddeleri dışında yayımını izleyen üç aylık sürenin bitimini takip eden aybaşında yürürlüğe gireceğini öngören 49. maddesi uyarınca, TRT'nin kuruluş tarihi 1 Mayıs 1964 olmuştur. Böylece Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğüne bağlı olarak yayın yapan Türkiye Radyoları TRT bünyesine alınmıştır. Genel müdürlüğe de azimli ve ısrarlı bir özerklik mücadelesi uğrunda sağlığını kaybedecek ve baskılar sonucu 1971'de istifa edecek olan bürokrat Adnan Öztrak atanmıştır (Cankaya, 2015, s. 67, 94; Cem, 1976a, s. 26-27; RG, 16.05.1964, Sayı: 11705). Öte yandan 1952-1953 akademik yılında İTÜ'de başlayan yayınlardan itibaren uzunca bir durgunluk devresi geçiren televizyon da 1968'de siyah beyaz ve tek kanallı olarak, türlü aksaklıklar eşliğinde hizmete alınmıştır. 1968-1969 döneminde yapılan yayınlar deneme mahiyetindedir (Cankaya, 2015, s. 52-54, 75-85).

2.2. Radyo ve Televizyon Yayıncılığında TRT'nin Kuruluşundan 12 Mart Döneminin Sona Erdiği 1973'e Kadarki Gelişmeler

27 Mayıs askeri yönetiminin sona ermesinden sonra açılan dönemde 1961 Anayasası Türkiye siyasetine yeni bir yön ve hız vermiştir. 1960'ların ikinci yarısından itibaren öğrenci olayları şeklinde başlayan toplumsal hareketlere grevlerin de katılmasıyla ülke genel bir şiddet ve karışıklık ortamına sürüklenmiştir. Sol görüşlerin akisleri yayılırken CHP de “Ortanın Solu” söylemiyle bir sosyal dönüşüm vadetmeye başlamıştır. Solun yükselişi hem sağ cemaatte hem de ordunun bir kesiminde tepki ve endişe ile karşılanmış, bunun TRT'ye de yansması gecikmemiştir. DP'nin ardılı olarak siyasetin sağ kanadına yerleşen ve 1965'te iktidara gelen AP ve lideri Süleyman Demirel, TRT özerkliğine karşı hayli şikayetçi bir tavır sergilemiş, CHP ise özerkliği savunmuştur. Bülent Tanör'e göre yürütme organı üniversitelerin

¹² Özerklik ve tarafsızlık ile ilgili bkz. İlal, 1972; Sungur, 2014; Taşer, 1969.

ve TRT'nin özerkliğine zor alışmış veya alışmak istememiştir. Bu kurumlar 1970'lere değin oldukça özerk ve tarafsız hareket etseler de haklı olsun olmasın "devlet içinde devlet" oldukları şekilde suçlamalarla karşılaşmışlardır (Tanör, 2016, s. 409)¹³.

12 Mart 1971'de TSK komuta kademesi tarafından verilen muhtıradan sonra Süleyman Demirel'in başbakanlığındaki AP hükümeti istifa etmiştir. Başarısız bir sol-Kemalist darbe girişiminden sonra verilen muhtıradan mevcut bunalımı "partiler üstü bir anlayışla" ve "Atatürkçü bir görüşle" gidermek için bir hükümetin kurulmadığı takdirde TSK'nın ülke yönetimine el koyacağı uyarısı yapılmıştır (Aydın ve Taşkın, 2014, s. 205). Kendi seyrindeki siyaseti mecrasından çıkaran 12 Mart Muhtırasını izleyen dönemde TBMM dışından "teknokrat" olarak nitelendirilen çok sayıda bakanın bulunduğu hükümetler kurulmuştur. Sol hareketler baskıcı yöntemlerle sindirilmeye çalışılırken CHP'deki fikir kaynaşmaları ve huzursuzluklar sonucunda İsmet İnönü'nün yerine Bülent Ecevit genel başkan olmuştur.

12 Mart döneminde 1961 Anayasasında değişiklikler yapılması gündeme gelmiş ve dönemin ilk başbakanı Nihat Erim'in "dükalıklar" dediği, "tek elden, otoriter yönetimlere set çekmek" için oluşturulan kuruluşların özerklikleri kaldırılarak yürütme organı yeniden tek parçalı hale getirilmiş ve "içeriden güçlendirilmiştir" (Tanör, 2016, s. 416). Bu çerçevede Anayasanın 121. maddesindeki radyo ve televizyon istasyonlarını idare edecek kamu tüzel kişiliğinin "özerk" olması şartı kaldırılmış ve sadece tarafsızlık ilkesi korunmuştur. Haber ve programlarda uyulması gereken esaslar sayılarak bunların kanun ile düzenleneceği hükme bağlanmıştır. Bu esasların önemli bir bölümü hak ve özgürlüklerin genel sınırlandırma sebepleri arasında yer almaktadır. 26. maddeye de genel sınırlandırma sebeplerinden bazıları eklenmiştir. 359 sayılı Kanunda yapılan değişikliklerle de 1. maddedeki özerklik ilkesi kaldırılmış, 2. maddeye "Yayın Esasları" eklenmiştir. Anayasanın 26. ve 121. maddelerindeki değişikliklere paralel olarak genel sınırlama sebeplerinden bazıları ile "güvenlik ile genel ahlâkın gereklerini ve millî gelenekleri gözetmek" yayın esasları olarak kabul edilmiştir. Yönetim Kurulu üyelerinin seçiminde hükümetin rolü artırılmış ve yeni oluşturulan "TRT Seçim Kurulu"na da bu konuda bazı yetkiler tanınmıştır (md. 4). Bakanlar Kurulu kararnamesi ile atanacak olan genel müdürün görevden alınmasında da Yönetim Kurulu yerine TRT Seçim Kurulu'na yetki tanınmıştır (md. 9/4). TRT Seçim Kurulunun üyeleri ise Cumhurbaşkanınca seçilecek dört üniversite rektörü ile MGK Genel Sekreterinden oluşmaktadır (ek md. 1/1) (RG, 08.03.1972, Sayı: 14122)¹⁴. Aralarında Diyanet İşleri Bakanlığı, Ticaret Odaları, Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası gibi çok çeşitli kuruluşların temsilcilerinin bulunduğu Genel Danışma Kurulu oluşturulmuştur (md. 19). Kanunda yapılan başka bazı değişikliklere ileride değinilecektir. Böylece AP'nin de talebi olan TRT'nin özerkliğinin kaldırılması 12 Mart Muhtırasından sonra gerçekleşmiştir. Kuruma 12 Mart Muhtırasına uygun bir çeki düzen vermek için genel müdürlüğe Tümgeneral Musa Öğün getirilmiştir. 12 Mart döneminin sona erdiği 1973'e kadar görevde kalacak olan Musa Öğün, TRT personeline karşı baskıcı bir tavır geliştirse de teknik konularda gösterdiği beceriklilik televizyon yayınlarının yaygınlaşmasında etkili olmuştur (Cem, 1976a, s. 25-26). 12 Mart ara dönemi 1973 seçimleri ile birlikte sona erecektir.

2.3. 1974'te CHP-MSP Koalisyon Hükümetinin Kuruluşundan 1978'e Kadar TRT'de Genel Müdürlük Bunalımı: İsmail Cem, Nevzat Yalçıntaş ve Şaban Karataş Dönemleri

1973 seçimlerinde belirgin bir politik çıkış yakalayarak en çok oy alan parti olan CHP'nin Genel Başkanı Bülent Ecevit, uzunca bir hükümet bunalımından sonra 26 Ocak 1974'te Prof. Dr. Necmettin Erbakan liderliğindeki İslamcı MSP ile bir koalisyon hükümeti kurmuştur. 15 Şubat 1974 tarihli RG'de yayımlanan "657 Sayılı Devlet Memurları Kanununa 1327 Sayılı Kanunla Eklenen Ek Geçici 10 uncu Maddeye Bir Fıkra Eklenmesi Hakkında 11 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname"nin 1. maddesi TRT genel

¹³ Bu dönemde sağ cenahın TRT'ye bakışı için bkz. Arıkan, 1971.

¹⁴ TRT Seçim Kurulu Üyesi olan MGK Genel Sekreteri o tarihte askerdir.

müdürlüğünü istisnai memuriyet saymıştır (RG, 15.02.1974, Sayı: 14800)¹⁵. Yine 15 Şubat 1974'te bu hükme dayanılarak İsmail Cem TRT genel müdürlüğüne atanmış olup kendisi önceden sendika başkanlığı dışında hiçbir yöneticilik görevi üstlenmediği gibi yedek subaylık hariç devlet memuriyetinde bulunmamıştır (RG, 16.02.1974, Sayı 14801; Cem, 1976a, s. 10). 31 Mayıs 1974 tarihli RG'de yayımlanmış olan 12 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin ek geçici 10. maddesinin (g) bendi ile TRT genel müdürünün yanında genel müdür yardımcılarını hakkında da 657 sayılı Kanunun istisnai memurlukla ilgili hükümlerinin uygulanacağı öngörülmüştür (RG, 31.05.1974, Sayı: 14901).

Sağ basın, TRT genel müdürlüğü için beklenmeyen bir isim olan İsmail Cem'e görevdeki ilk günlerinden itibaren hakaretlerin de eşlik ettiği bir hücum dalgası başlatmıştır. Kaldı ki kendisi TRT genel müdürü olmadan önce de görüşleri ile tanınan ve sağ kesimde hoşnutsuzlukla karşılanan biridir (Cem, 1976a, s. 11). Siyasi ve toplumsal sorunlara eğilen programlara, eğitim ve kültür yayınlarına ağırlık veren bir politika izleyen İsmail Cem ve TRT hakkında MM'de ve CS'de çeşitli vesilelerle yapılan görüşmelerde ağır eleştirilerde bulunulmuş ve İsmail Cem'in görevden alınması için yüksek sesli talepler ifade edilmiştir. Eleştiriler, ona özel kararname çıkarılarak TRT genel müdürlüğüne getirildiği, TRT'den sol fikirleri yaydığı, "anarşiyi" kışkırttığı, bölücü ve Anayasaya aykırı yayınlar yaptığı, milli güvenliği ihlal ettiği gibi noktalarda toplanmaktadır¹⁶. İsmail Cem MM'nin gündemine ilk defa şu şekilde gelmiştir: 19 Mart 1974'te Demokratik Parti'nin¹⁷ müftülük yapmış Denizli Milletvekili Sami Arslan, İsmail Cem'in göreve gelmesinden kısa bir süre önce yayınlanan bir oyunun milletin dinini aşağıladığı iddiası ile bir sözlü soru önergesi vermiştir. Konuşmasında konu dışına çıkarak İsmail Cem'in devlet hizmeti olmadığını, hakkında özel kararname çıkarılarak TRT genel müdürü yapıldığını söylemiştir (MM Tutanak Dergisi, Dönem: 4, Cilt: 2, Toplantı: 1, 54ncü Birleşim, 19.3.1974 Salı, s. 255). Muhalefetteki sağ partiler İsmail Cem ve TRT aleyhine özel bir gündem belirleme gayreti içinde olmuşlarsa da siyasi şartların uygunsuzluğu nedeniyle daha ileri bir eyleme geçememişlerdir.

Dönemindeki en önemli siyasi gelişmelerin 1. ve 2. Kıbrıs Barış Harekâtı olduğu CHP-MSP koalisyonu 18 Eylül 1974'te sona ermiş ancak CS'nin Cumhurbaşkanı seçilen üyesi Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak tarafından hükümetin kurulduğu 17 Kasım 1974'e kadar görevde kalmıştır. Sadi Irmak Hükümeti TRT için bir "İnceleme Komisyonu" kurmuştur. İsmail Cem, Başbakanın veya onun tarafından oluşturulacak

¹⁵ İstisnai memuriyet, memurlar için öngörülen atama, kademe yükselmesi, derece ilerlemesi gibi şartların aranmadığı veya farklı uygulamaların öngörüldüğü, belli bazı görevlere özgülenmiş memuriyet kadrosudur. Büyükelçilikler istisnai memuriyetin tipik bir örneğidir.

¹⁶ Bkz. MM Tutanak Dergisi, Dönem: 4, Cilt: 3, Toplantı: 1, 73ncü Birleşim, 9.5.1974 Perşembe, s. 476-501; CS Tutanak Dergisi, Cilt: 18, Toplantı: 14, 21nci Birleşim, 21.1.1975 Salı, s. 511-512; CS Tutanak Dergisi, Cilt: 18, Toplantı: 14, 23ncü Birleşim, 28.1.1975 Salı, s. 578-605; CS Tutanak Dergisi, Cilt: 18, Toplantı: 14, 24ncü Birleşim, 30.1.1975 Perşembe, s. 620-633, 634-637; MM Tutanak Dergisi, Dönem: 4, Cilt: 8, Toplantı: 2, 35nci Birleşim, 5.2.1975 Çarşamba, s. 4, 391-392; MM Tutanak Dergisi, Dönem: 4, Cilt: 8, Toplantı: 2, 36nci Birleşim, 6.2.1975 Perşembe, s. 424-497; CS Tutanak Dergisi, Cilt: 21, Toplantı: 14, 36nci Birleşim, 25.2.1975 Salı, s. 3-40; CS Tutanak Dergisi, Cilt: 21, Toplantı: 14, 37nci Birleşim, 27.2.1975 Perşembe, s. 57-89; CS Tutanak Dergisi, Cilt: 21, Toplantı: 14, 39ncü Birleşim, 6.3.1975 Perşembe, s. 107-141; MM Tutanak Dergisi, Dönem: 4, Cilt: 11, Toplantı: 2, 52nci Birleşim, 18.3.1975 Salı, s. 38-57; MM Tutanak Dergisi, Dönem: 4, Cilt: 11, Toplantı: 2, 55nci Birleşim, 25.3.1975 Salı, s. 172-196; MM Tutanak Dergisi, Dönem: 4, Cilt: 12, Toplantı: 2, 75nci Birleşim, 13.5.1975 Salı, s. 90-97; MM Tutanak Dergisi, Dönem: 4, Cilt: 12, Toplantı: 2, 77nci Birleşim, 15.5.1975 Perşembe, s. 138-175; Cem, 1976a, s. 161-169; 202-206.

¹⁷ Demokratik Parti, 1970'te AP'den ayrılan milletvekilleri tarafından kurulmuştur. Genel başkanlığını sırasıyla Ferruh Bozbeyle ve vekaleten Faruk Sükan'ın üstlendiği, kurucuları arasında AP'nin milliyetçi-muhafazakâr kanadından Sadettin Bilgiç, Celal Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy, Adnan Menderes'in oğlu Yüksel Menderes'in bulunduğu parti, I. MC Hükümeti (1975-1977) ile III. Bülent Ecevit Hükümetine (1978-1979) bakan vermişse de zamanla güç kaybederek 1980'de kendisini feshetmiştir.

bir komisyonun TRT'de araştırma-soruşturma yapıp rapor hazırlamaya yetkisi olmamasına rağmen kendisini, dönemin siyasi ortamını ve Sadı İrmak'ın düşeceği ters durumu göz önünde tutarak komisyonun TRT'de çalışmasına izin vermiştir (Cem, 1976a, s. 155-156). Komisyon ele aldığı konuları cevapsız bırakmış, üyeler yargının kendilerine düşmediğini veya tek tek görüşlerini bazı noktalarda belirtmişlerdir. Komisyon raporu, I. MC döneminde İsmail Cem'in görevden alınmasına yönelik kararnameyi imzalaması için Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e sunulacaktır (Cem, 1976a, s. 156-157; Solak, 1975, s. 241-270). Belli ki "İnceleme Komisyonu", olumsuz ve tutarsız bir girişim olarak kalmıştır.

31 Mart 1975'te Süleyman Demirel'in başkanlığında AP-MSP-MHP ve CGP'den oluşan ve sol karşıtı politikaları sadakatle takip edecek olan I. MC Hükümeti kurulmuştur¹⁸. Hükümet programına göre TRT Anayasa ve kanunlar çerçevesinde, Türk Devleti, Türk Milleti ve milli kültüre hizmet edecektir (RG, 13.04.1975, Sayı: 15207, s. 10). 30 Nisan 1975'te "başka bir göreve atanmak üzere ve ilişik gerekçede açıkça belirtilen sebeplerle millî güvenlik ve kamu düzeni bakımından gerekli görülen" İsmail Cem görevinden alınmış ve yerine Nevzat Yalçıntaş atanmıştır (RG, 17.05.1975, Sayı: 15239). Görevden alma gerekçesinde İsmail Cem'in devlet hizmetinde bulunmadığı için TRT genel müdürlüğü yapamayacağı, bu görevin gerektirdiği ehliyet, bilgi ve tecrübeye sahip olmadığı belirtilmiştir. TRT genel müdürlüğünde kalmasının milli güvenlik ve kamu düzeni bakımından sakıncalı olduğu yargısının dayanaklarından bazıları şunlardır: Yazılarında kapatılan TİP hakkındaki olumlu görüşleri¹⁹, idam edilen sol eylemciler Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan'ı kahraman gibi göstermesi, güvenlik güçlerini aşağılaması, TRT'de kitleleri tahrik edici, bölücülüğü kışkırtıcı, Türk ahlak, örf ve adetlerine aykırı, TSK'yı yeren yayınlar yapılması... (RG, 17.05.1975, Sayı: 15239; Cem, TRT'de, s. 239-244; Karataş, TRT, s. 327-331). Ayrıca İsmail Cem "TRT'yi Anayasanın 26. maddesindeki esaslara göre <<Kamuoyunun serbestçe oluşumuna yardım edecek>> bir organ olmaktan çıkarıp <<Kamuoyunu kendi felsefesi istikametinde oluşturan>> bir organ durumuna sokmuştur" (RG, 17.05.1975, Sayı: 15239; Cem, TRT'de, s. 241; Karataş, TRT, s. 329). 15 Mayıs 1975 tarih ve 1896 sayılı Kanun ile İsmail Cem'in TRT genel müdürlüğüne atanmasının dayanağı olan 11 sayılı KHK ile 12 sayılı KHK'nun ek geçici 10. maddesinin (g) bendi yürürlükten kaldırılmıştır (RG, 22.05.1975, Sayı: 15243)²⁰. Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi 1896 sayılı Kanunu şekil yönünden iptal etmiştir (E. 1975/145, K. 1975/198, K.T. 14.10.1975; RG, 11.03.1976, Sayı: 15525)²¹.

İsmail Cem'in TRT Genel Müdürlüğünden alınarak yerine Nevzat Yalçıntaş'ın atanmasına yönelik Bakanlar Kurulu kararları hakkında yürütmeyi durdurma talebi Danıştay tarafından kabul edilmiş (Karataş, 1978, s. 332-333) ancak hükümet herhangi bir tasarrufta bulunmamıştır. Bunun üzerine TRT'ye gelen İsmail Cem'in ertesi gün yönetim katına çıkması engellenmiş, kendisi bir tutanak tutturup TRT'nin

¹⁸ 1967'de CHP'deki "Ortanın Solu" hareketine karşı çıkan bir grup milletvekili ve senatör tarafından 1967'de Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun başkanlığında kurulan GP, 1971'de Milli Güven Partisi adını almıştır. 1972'de CHP'den ayrılan milletvekilleri Kemal Satır'ın başkanlığında CP'yi kurmuşlardır. MGP ile CP'nin birleşmesiyle sağ-Kemalist CGP 1973'te kurulmuştur. Genel Başkanlığını Turhan Feyzioğlu'nun üstlendiği, 12 Mart döneminde Naim Talu, I. MC ve III. Bülent Ecevit Hükümetlerine bakan veren CGP'nin faaliyetleri 12 Eylül 1980 darbesi ile durdurulmuş, 1981'de de diğer partiler ile CGP de kapatılmıştır. MC Hükümetleri hakkında ayrıca bkz. Uçar, 2015.

¹⁹ Bkz. TİP'in kapatılması ile ilgili Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 1971/3, K. 1971/3, 20.07.1971 (RG, 06.01.1972, Sayı: 14014).

²⁰ Bu konuda İsmail Cem'in de üyesi olduğu Türkiye Gazeteciler Sendikası'nın Ankara Şubesi tarafından 1975'te düzenlenen "Anayasa İşığında Kanun Hükmünde Kararnameler ve İsmail Cem'in Durumu" adlı açık oturumun tutanağı yayımlanmıştır. Açık oturumun katılımcıları Prof. Dr. Bahri Savcı, Prof. Dr. Bülent Nuri Esen, Prof. Dr. Metin Kıratlı, Prof. Dr. Muammer Aksoy, Doç. Dr. Mukbil Özyörük ve Prof. Dr. Mümtaz Soysal'dır. Bkz. Türkiye Gazeteciler Sendikası Ankara Şubesi, 1975.

²¹ Dava MM'nin üye tamsayısının altıda birini aşan sayıda üyeleri tarafından açılmıştır. Bu milletvekillerinin büyük bölümü CHP'li olsa gerekir (Bkz. Solak, 1975, s. 236-237).

“hukuken hiçbir niteliği olmayan bir zat tarafından” işgal edildiğini açıklayarak kurumu terk etmiştir (Cem, 1976a, s. 261-265). İsmail Cem’in yüz yüze kaldığı olaylara karşı yüksek sesli protestolar yankılarken Nevzat Yalçıntaş da Danıştay kararının kendisine tebliğ edilmediği, kararın asıl muhatabının Başbakanlık olduğu, İsmail Cem’e de makama geçmesi için tebligat gelmediğini gerekçe göstererek görevinden ayrılmamıştır (Yalçıntaş, 2012, s. 446). “İdeolojik yayın yapmamak için” çaba gösteren Nevzat Yalçıntaş (Yalçıntaş, 2012, s. 443), TRT personeline yaptığı konuşmada halkın TRT’den beklentilerine uygun, “bu milletin ortak değerlerine göre” yayın yapılacağını, “ekstrem ideolojilere ve gruplara” hizmet edilmeyeceğini söylemiştir (Yalçıntaş, 2012, s. 439-440). Hükümetin Danıştay’ın verdiği yürütmeyi durdurma kararına karşı itirazı kabul edilmemiştir (Karataş, 1978, s. 336-362). İsmail Cem’in açtığı dava üzerine kendisinin TRT genel müdürlüğünden alınmasına ve yerine Nevzat Yalçıntaş’ın atanmasına ilişkin Bakanlar Kurulu kararları 9 Ocak 1976’da Danıştay tarafından iptal edilmiştir (Danıştay Dava Daireleri Kurulu, E. 1975/101, K. 1976/1; Cem, 1976a, s. 279-326; Karataş, 1978, s. 363-407). Hükümet bu kararı uygulamamış ve Başbakanlığın karar düzeltme istemi de 16 Şubat 1976’da reddolunmuştur (Karataş, 1978, s. 408-422). 24 Kasım 1975’te istifa eden Nevzat Yalçıntaş’tan boşalan genel müdürlüğe 18 Aralık 1975’te TRT Yönetim Kurulu Üyesi Şaban Karataş’ın atanmasına kadar teknik işlerden sorumlu genel müdürü yardımcısı Doğan Erden vekalet etmiştir (Cankaya, 2015, s. 146-150; RG, 19.01.1976, Sayı: 15478)²². Böylece TRT’de iki genel müdürlü bir dönem başlamıştır.

Şaban Karataş’ın TRT genel müdürlüğüne atanmasını öngören kararnameye yönelik yürütmeyi durdurma ve iptal istemleri kabul edilmiştir (Danıştay Dava Daireleri Kurulu, E. 1976/97, K. 1976/269; Karataş, 1978, s. 423-441). İptal kararının gerekçesi, genel müdürlük kadrosunun hukuken açık olmamasından dolayı oraya atama yapılamayacağıdır (Karataş, 1978, s. 434). Hükümetin karar düzeltme, redd-i hakim talebi gibi bazı girişimleri de sonuç vermemiştir (Bkz. Karataş, 1978, s. 442-453). Buna rağmen Hükümet Danıştay’ın iptal kararını uygulamamıştır. Bu süreçte Şaban Karataş da kendisine telgraf çekerek hakaret eden bir şahsı dava etmiş ayrıca kendisi hakkında da “hilafı nizam ile memuriyet etmek” iddiası ile dava açılmıştır (Bkz. Karataş, 1978, s. 454-533). I. MC Hükümetinin TRT’deki uygulamaları ve Şaban Karataş’ın genel müdürlüğü ile ilgili konular da MM’de zaman zaman gündeme gelmiştir²³. CHP ve Demokratik Parti, Şaban Karataş’ın görevden alınması amacıyla TRT Seçim Kuruluna şikâyette bulunmuşsa da iddiaların çoğu reddedilmiştir (Karataş, 1978, s. 258). İddialar arasında Atatürk programlarını kaldırmak ve Atatürk’ü unutturmaya çalışmak da vardır ki bu konuya ileride değinilecektir (Karataş, 1978, s. 209).

²² İsmail Cem’in TRT genel müdürlüğü görevinin gerektirdiği bilgi ve tecrübeye sahip olmadığı vurgulanırken ziraat yüksek mühendisi olan Şaban Karataş’ın bu göreve neden atandığı sorulabilir. Şaban Karataş, TRT Yönetim Kurulu üyeliğine 03.06.1975’te getirilmiştir (RG, 04.06.1975, Sayı: 15255). Bu konuda bir yorumda bulunmak yerine ODTÜ’nün başarılı ve iz bırakmış rektörü Kemal Kurdaş’ın anılarındaki bir anekdotu aktarmak yerinde olacaktır. 1966’da AP’nin ODTÜ’ye olumsuz bakan kuvvetli sağ kanadı ODTÜ bütçesi ile ilgili olarak MM’de büyük zorluklar çıkardığı gibi eğitim dilini İngilizceden Türkçeye çevirmek için bile girişimde bulunmuştur (Kurdaş, 2004, s. 231-232). O dönemde ODTÜ Mütevelli Heyeti üyesi olan Şaban Karataş, 6 Nisan 1967’de Heyetin gündeme almasını istediği bir soru önergesi vermiştir. Bu çerçevede Temel Hak ve Hürriyetleri Koruma Kanunu hakkında bazı gazetelerde ve TRT bülteninde yer alan bir bildiriye imzalayan seksen bir öğretim üyesinin isimleri ve unvanları, görevleri ve varsa eserleri ile bildiride yer alan düşünceler hakkında bilgi istemiştir (Kurdaş, 2004, s. 237). Mütevelli Heyet böyle bir tespiti mümkün ve uygun görmemiştir (Kurdaş, 2004, s. 243-244). Kemal Kurdaş, bu öğretim üyeleri hakkında tahkikat yapmak için bazı hazırlık ve talepleri olduğunu öğrenince Şaban Karataş’ı önlemiştir (Kurdaş, 2004, s. 234-244). Şaban Karataş, Kemal Kurdaş’ın ismini vermeden akademik çalışmaya imkan sağlaması bakımından çok başarılı olduğunu ancak akademik kariyer dışından gelmenin kompleksleriyle hatalar yaptığını söylemiştir (Karataş, 1978, s. 40).

²³ Örn. bkz. MM Tutanak Dergisi, Dönem: 4, Cilt: 14, Toplantı: 3, 38nci Birleşim, 13.1.1976 Salı, s. 349-350; MM Tutanak Dergisi, Dönem: 4, Cilt: 20, Toplantı: 3, 126nci Birleşim, 20.07.1976 Salı, s. 500.

5 Haziran 1977'de yapılan seçimlerde CHP birinci parti olsa da tek başına iktidara gelememiş, Bülent Ecevit'in tarafından kurulan CHP azınlık hükümeti güvenoyu alamamıştır. Şaban Karataş da TRT genel müdürlüğüne atanmasını sağlayan Bakanlar Kurulu kararnamesini iptal eden Danıştay kararının kesinleşmiş olduğu gerekçesiyle görevinden alınmıştır (Karataş, 1978, s. 322-323). Şaban Karataş'ın yerine 27 Haziran 1977'de vekaleten en kıdemli genel müdür yardımcısı Dr. Cengiz Taşer atanmıştır (RG, 02.07.1977, Sayı: 15984). İsmail Cem'in bu göreve tekrar getirilmemesi Bülent Ecevit'in gönülsüzlüğüne ve tereddüdüne bir işarettir. 21 Temmuz 1977'de Bülent Ecevit hükümetinin yerine Süleyman Demirel'in başkanlığında II. Milliyetçi Cephe Hükümeti iktidara gelmiştir. Bu hükümet AP-MSP-MHP'den oluşmaktadır.

İsmail Cem, Bülent Ecevit'in 1978'de CGP, Demokratik Parti ve AP'den istifa ederek bağımsız kalan bakanlar ile kurduğu hükümet döneminde TRT genel müdürlüğüne atanmak için temaslarda bulunmuştur²⁴. Bülent Ecevit'e TRT'nin başına altı ay için getirilmesini, ikinci kanalı kuracağını, renkli yayına başlayacağını ifade etmiş ancak Ecevit yapamayacağını söylemiştir (Dündar, 2012, s. 150). İsmail Cem, bu olay ile ilgili olarak bağımsız bakanların bazılarında aldığı duyular üzerine hayal kırıklığına uğramış ve gazeteciliğe dönmüştür (Dündar, 2012, s. 149). Basında çıkan haberlere göre Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk İsmail Cem'in TRT genel müdürlüğüne atmasına yönelik kararnameyi "incelenmek" üzere Başbakanlığa iade etmiştir (Milliyet, 21.02.1978). Daha sonra Fahri Korutürk, onun bu makama getirilmesini sakıncalı bulduğunu (Milliyet, 09.03.1978), Danıştay da Hükümetin bir yazıyla İsmail Cem'i göreve başlatabileceğini Başbakanlığa bildirmiştir (Milliyet, 02.04.1978). Hükümet tarafından Danıştay'dan bazı konularda bilgi talep edilmiştir (Milliyet, 09.04.1978). İsmail Cem Başbakanlıkça göreve çağrılrsa da Hükümeti zor durumda bırakmamak için aynı gün istifasını sunmuştur (Milliyet, 21.04.1978). İsmail Cem, bu en son süreç hakkında "Ben Böyle Veda Etmeliyim İsmail Cem Anlatıyor" adlı kitapta bir bilgi vermemiştir (Bkz. Dündar, 2012).

3. 1961 Anayasasının Devlet Tarafından Yapılacak Radyo ve Televizyon Yayınları ile İlgili Hükümleri

3.1. Radyo ve Televizyon Yayıncılığı Yapan Kamu Tüzel Kişilerinin Görevleri

1961 Anayasası, radyo ve televizyon yayıncılığı yapan kamu tüzel kişilerine kamuoyunun serbestçe oluşmasını sağlamak ile kültüre ve eğitime yardımcı olmak şeklinde iki görev vermiştir. Bu görevler ile ilgili düzenlemeler, 26. ve 121/3. maddelerde yer almaktadır.

"Kamuoyunun Serbestçe Oluşmasını Sağlamak" başlıklı 26. maddenin 1971'de yapılan değişiklikten önceki halinde, kişilerin ve siyasi partilerin kamu tüzel kişilerinin elindeki basın dışı haberleşme ve yayın araçlarından faydalanma hakkına sahip olduğu, faydalanmanın şartlarının ve usullerinin kanun ile düzneleneceği belirtilmiştir. Bu düzenleme, demokratik esaslara ve hakkaniyet ölçülerine uyularak yapılacaktır. Yine aynı madde, halkın kamu tüzel kişileri elindeki basın dışı kitle haberleşme araçlarından yararlanmasına ve kamuoyunun serbestçe oluşmasına kanunun engelleyici kayıtlar koyamayacağını öngörmüştür.

20.08.1971 tarih ve 1488 sayılı Kanununun 1. maddesi ile 26. maddede yapılan değişiklik çerçevesinde halkın kamu tüzel kişileri elindeki basın dışı kitle haberleşme araçlarından yararlanmasına ve kamuoyunun serbestçe oluşmasına kanunun engelleyici kayıtlar koyamayacağını öngören ifade kaldırılmıştır. Bunun yerine maddeye eklenen cümle şu şekildedir:

"Kanun, Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün insan haklarına dayanan millî demokratik, lâik ve sosyal Cumhuriyetin, millî güvenliğin ve genel ahlâkın korunması halleri dışında kalan bir sebebe dayanarak halkın bu araçlarla haber almasını, düşünce ve kanaatlere ulaşmasını ve kamu oyunun serbestçe oluşumunu engelleyici kayıtlar koyamaz."

²⁴ Bu hükümet hakkında bkz. Ataay, 2007.

Böylece halkın kamu tüzel kişileri elindeki basın dışı kitle haberleşme araçlarından yararlanma hakkına ilişkin olarak bazı sınırlama sebepleri kabul edilmiştir.

121/3. maddede radyo ve televizyon idaresinin kültür ve eğitime yardımcılık görevinin gerektirdiği yetkilere sahip kılınacağı hükme bağlanmıştır. Bu maddede 20.08.1971 tarih ve 1488 sayılı Kanununun 1. maddesi ile önemli bir değişiklik yapılmıştır. Değişiklik ile birlikte madde şu şekli almıştır:

“Haber ve programların seçilmesinde, işlenmesinde ve sunulmasında ve kültür ve eğitime yardımcılık görevinin yerine getirilmesinde Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, insan haklarına dayanan millî, demokratik, lâik ve sosyal Cumhuriyetin, millî güvenliğinin ve genel ahlâkın gereklerine uyulması, haberlerin doğruluğunun sağlanması esasları ile organların seçimi, yetki, görev ve sorumlulukları kanunla düzenlenir.”

Söz konusu değişiklik ile halkın kamu tüzel kişileri elindeki basın dışı kitle haberleşme araçlarından yararlanma hakkına ilişkin olarak öngörülen sınırlama sebepleri bir anlamda genel yayın ilkeleri haline getirilmiş, değiştirilen 26. madde ile de bütünlük sağlanmıştır.

3.2. Kamu Tüzel Kişileri Tarafından Yapılan Radyo ve Televizyon Yayınlarında Atatürk İlkelerinin Yeri

Kamu tüzel kişileri tarafından yapılan radyo ve televizyon yayınlarında Atatürk İlkelerinin yeri hakkında bir değerlendirme yapmak için 1961 Anayasasının şu hükümleri dikkate alınmalıdır:

Başlangıç 3. Paragraf: “Bütün fertlerini, kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde, millî şuur ve ülküler etrafında toplıyan ve milletimizi dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak millî birlik ruhu içinde daima yüceltmeyi amaç bilen Türk milliyetçiliğinden hız ve ilham alarak ve; «Yurtta Sulh, Cihanda Sulh» ilkesinin, Millî Mücadele ruhunun millet egemenliğinin, Atatürk Devrimlerine bağlılığın tam şuuruna sahip olarak; [...]”

Madde 2: “Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, millî, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir.”

Madde 121/3: “[...] kültür ve eğitime yardımcılık görevi [...]”

Kamu tüzel kişileri tarafından yapılan radyo-televizyon yayınlarında Atatürk İlkelerinin yeri iki yönden ele alınabilir: Yayınların Atatürk İlkelerine uygunluğu ve Atatürk İlkelerinin yayınlar aracılığıyla topluma benimsetilmesi. 1961 Anayasasında bu konularda bir hüküm bulunmamaktadır. Bununla birlikte Başlangıç Bölümünün 3. paragrafı, 2. ve 121/3. maddeler birlikte yorumlanırsa şu sonuca varılır: Radyo ve televizyon yayınları yapan kamu tüzel kişiliğine verilen “kültür ve eğitime yardımcılık” görevi, Atatürk İlkeleri ile ilgili yayınları kapsamakta ve yayınların Atatürk İlkelerine uygunluğunun sağlanması ödevini de içermektedir.

Belirtmek gerekir ki 359 sayılı Kanununun 5/b maddesinde Yönetim Kurulunun görevleri arasında “programların, Anayasa'nın dayandığı temel görüş ve ilkelerle Cumhuriyetin niteliklerini benimsetici ve bu görüş, ilke ve niteliklere uygun düşünce ve davranış tarzını geliştirici bir zihniyetle ve Türk toplumunun çağdaş uygarlık seviyesine erişmesi amacını güden Atatürk devrimlerini ve bu devrimlerin getirdiği dünya görüşü ile yaşama tarzını yerleştirici ve geliştirici bir tutumla hazırlanmasını” gözetmek vardı. 1971’de bu hüküm kaldırılarak 2. maddeye eklenen “Yayın Esasları” arasına “Atatürk Devrimlerinin, Türk toplumunun çağdaş uygarlık düzeyine erişmesini öngören dünya görüşünü yerleştirmek ve geliştirmek” konulmuştur.

4. İsmail Cem’in “TRT’de 500 gün” Kitabında 1961 Anayasası Çerçevesinde Devlet Tarafından Yapılan Radyo-Televizyon Yayıncılığı

4.1. Anayasanın TRT’ye Yüklendiği Görevler

TRT'deki çalışmalarında Anayasayı esas almak İsmail Cem'in en başından beri ilk plana koyduğu bir söylemdir. İsmail Cem, göreve başlamasından sonra 11 Mart 1974'te yaptığı ilk basın toplantısında TRT'nin görevini "Anayasa ve kanun çerçevesinde, çağdaş, demokratik, çoğulcu bir anlayışla" yerine getireceğini belirterek bu görevin "belli bir görüşü halkoyuna kabul ettirmek" değil "bütün görüşleri yansıtarak halkoyununun serbestçe oluşumuna yardım etmek" olduğunu vurgulamıştır (Cem, 1976a, s. 29). Böylece yayıncılık anlayışını keskin hatlarıyla ortaya koyan İsmail Cem'e göre Anayasanın TRT'ye verdiği "toplumun tümünü yansıtmak" görevi halkın ortak kültürüne eğilmeyi gerektirir. Anayasa ve TRT Kanunu bağlamında sanata ve yaratıcılığa "en geniş özgürlüğü", eğlenceye "en geniş hoşgörüyü" tanıyacaktır. Bununla birlikte gençleri erdemli olmayan davranışlara ve yanlış değer yargılarına, örneğin "dünyayı boş vermeye" yönelten programlara müsaade edilmeyecektir (Cem, 1976a, s. 30). İsmail Cem, 1961 Anayasasının özgürlükçü bir anlayış getirdiği, topluma demokratik bir alan açtığı şeklindeki yaklaşımı benimsemiştir.

Çoğulcu anlayışın Anayasanın özünde bulunduğunu düşünen İsmail Cem, devlet tarafından yapılan radyo-televizyon yayıncılığına kitlelerin "sorunlarını ve umutlarını" yansıtmak, onların gelişimine yardım etmek gibi sosyal bir işlev yüklemiştir (Cem, 1976a, s. 87). Toplumun değişmesini istemeyenlerin amacı ise "Anayasaya ters düşmek pahasına, kültürsüz, az düşünen, hareketsiz bir toplum" oluşturmaktır (Cem, 1976a, s. 268). Demek ki İsmail Cem'e göre 1961 Anayasası, sorunlarının bilincinde, bunların çözümüne yönelik taleplerini yüksek sesle ifade eden, hareketli ve sorgulayan bir toplumu hedeflemiştir. Kendisinden sonra TRT, yayınladığı diziler, "insanları budalalığa şartlayan soğuk güldürü ve tombala programlarıyla" halkı afyonlayarak onun siyaset ile ilgisini kesmeye, "düzenin" kaçınılmazlığını zihinlere yerleştirmeye çalışmıştır (Cem, 1976a, s. 268). Bu görüşler, 12 Eylül 1980 darbesinden sonraki dönemde halkı ve özellikle gençliği günlük siyasetten uzaklaştırmayı amaçlayan politikalar izlendiği şeklindeki düşünceleri hatırlatmaktadır.

Türkiye'de sol dünya görüşünü benimseyen kesim 1960'lardan itibaren güçlenerek siyaset sahnesinde belli bir yere sahip olmuştur. İsmail Cem'e göre TRT'de sol çevreler, sağ kesim ile eşit temsil edilmemiş hatta yok sayılmıştır. Bundan böyle işveren kuruluşlarının yanında işçi kuruluşlarına da TRT'de söz hakkı tanınacaktır. Sadece Türk-İş değil DİSK de görüşlerini dile getirecek, Ziraat Odaları ile birlikte Ziraat Mühendisleri Odası, Milli Eğitim Bakanının yanında TÖB-DER de halka seslenebilecektir (Cem, 1976a, s. 104; Aynı yönde s. 266). Büyük sermaye çevreleri İsmail Cem'in TRT yönetiminde sergilediği anlayışa karşı çıkmışlardır. Türkiye'deki basın-yayın organları %80 oranında sağ görüşleri yansıtırken solun ağırlığı %20'de kalmışsa da artık bu oranlar eşitlenmiştir. Hatta çok daha fazla sayıda oldukları için işçi, köylü ve memur kitlelerine ağırlık verilmeye başlanmıştır. Çok doğal olan sağ-sol ve emek-sermaye eşitliği Anayasanın ve TRT Kanununun da olağan sonucudur (Cem, 1976a, s. 104). 1974 Türkiye'sinde TRT'yi sosyalist solun önde gelen temsilcisi DİSK, siyasi örgütlenmeye gitmemiş sosyalist sol çevreler, eski TİP'in taraftarları, sosyalist aydınlar desteklemişlerdir (Cem, 1976a, s. 105). Dönemin her bakımdan istikrarsız ve güvensiz ortamında TRT'nin sol ile teması geniş akisler uyandıracak ve şiddetli tepkilere sebep olacaktır.

Solu ilgilendiren hemen her tartışmada sınıfsal ve diyalektik bakış açısının da gündeme gelmesi doğaldır ki İsmail Cem'e göre "[...] dayanabileceğiniz bir Anayasa vardır. Size karşıt olan tüm koşullara rağmen, eğer olaylara ve görevinize belli bir diyalektik anlayışla yaklaşabilirseniz, çok şey mümkündür" (Cem, 1976a, s. 269). Bu noktadan hareketle Anayasa çerçevesinde çoğulcu bir anlayışla yapılan yayın ister istemez TRT'yi "Türkiye'nin siyasal ve sınıfsal kuvvet dengelerine" ters düşürmüştür. Kamuoyunun serbestçe oluşmasına yönelik faaliyetleri demokrasi kavramından hareketle değil sınıfsal bir temelde ele alan İsmail Cem, bu görüşünü ilk basın toplantısının hemen ardından, ana muhalefet partisi olan AP'nin lideri Süleyman Demirel'in bir eleştirisi dolayısıyla dile getirmiştir. Süleyman Demirel'in özellikle 1970 sonrasında izlediği siyaset ve temsil ettiği çıkarlar, "kitlenin kendi siyasal ve sınıfsal bilincine yönelmesine katkıda bulunan" bir yayıncılığı sürdüren İsmail Cem'e ve TRT'ye karşı olmasını gerektirmiştir (Cem, 1976a, s. 31). Gerçekten de 12 Mart Muhtırası ile iktidardan uzaklaşan Süleyman Demirel, siyaset alanındaki hüner ve kıvraklığı ile sağ kesimi toplayarak MC hükümetlerini kurmuştur.

Kendisinin yakın zamanda yayımlanan kapsamlı bir biyografisinde isabetle belirtildiği gibi siyasi kutuplaşmanın derinleştiği dönemde “iç savaş politikacısı” kimliğine bürünerek iki MC hükümeti ile “sağın çatı lideri” olmuştur. 12 Eylül darbesi ile sona erecek olan “sınıfsal cephe” karakterindeki AP azınlık hükümeti sırasında da 24 Ocak kararlarını ilan ederek ekonomide neo-liberal dönüşüme zemin hazırlamıştır (Bora, 2023, s. 229).

1961 Anayasası ekonomik ve sosyal hakları geniş biçimde tanıyarak güvenceye kavuşturmuştur. TRT'nin yayınlarında bu haklara ağırlık verilmesinden dolayı İsmail Cem'e beklemediği bir eleştiri yöneltilmiş olup “TRT 500 Gün” kitabının V. Bölümü “Anayasayı tekrarlamak suçu...”dur (Cem, 1976a, s. 169). TRT Seçim Kurulunun 1974'ün Kasım ayında yapılan toplantısında CGP temsilcisi Kâmuran Ardıç, TRT'de Anayasanın sosyal, iktisadi haklar ve ödevler bölümündeki maddelerinin “sömürücü düzen edebiyatı içinde her fırsatta” sayıldığını ancak gecekondular anlatılırken herkesin mülkiyet ve miras hakkına sahip olduğunu öngören hükmün gizlendiğini ifade etmiştir (Cem, 1976a, s. 172). Mülkiyet ve miras hakkının gizlendiği iddiasının arkasında halkı sosyalist bir topluma alıştırma suçlaması olsa gerekir.

İsmail Cem'e göre TRT'deki çabaları sonuç vermiştir. Geniş halk kitleleri kendisini sol olarak nitelense bile “sınıfsal sol”dur. İşçi, memur ve köylünün dahil olduğu bu kesim TRT'yi hararetle desteklemiştir (Cem, 1976a, s. 105). TRT mensupları Türkiye'de birçok yere gitmiş, fabrikaları, kahveleri, devlet dairelerini ziyaret etmiş, TRT'yi izleyen kitlelerin haklarına sahip çıktığı, dünyayı ve Türkiye'yi kendi durumları çerçevesinde değerlendirdiği, böylece de dönüşmeye başladıkları görülmüştür (Cem, 1976a, s. 272; Aynı yönde, s. 224). En bağınaz sayılan köyler televizyon yayınlarından yararlanmaya başlayınca onların dünyaya bakış açıları değişmekte, halk TRT ile gelişmekte ve TRT'yi geliştirmektedir. Doğal olarak “değişimden yana siyasal düşünceler”in yararlandığı bu açılış Anayasa ile aynı yödedir (Cem, TRT'de, s. 104-105; Aynı yönde, s. 272). “Değişimden yana siyasal düşüncelerin”den sol dünya görüşünün kastedildiği anlaşılmaktadır. Belirtmek gerekir ki 359 sayılı Kanunda 1971'de yapılan değişiklikle 2. maddeye eklenen “Yayın Esasları” arasında “yorum niteliğindeki yayınları [...] Anayasaya aykırı olmayan karşıt görüşleri içine alacak şekilde hazırlamak [...]” vardır. Bütün bunlar birlikte ele alındığında İsmail Cem'in sol düşünceleri Anayasaya uygun kabul ettiği ortadadır. İsmail Cem, geniş halk kitlelerini “sınıfsal sol” sayarken sağ partilerin geniş bir seçmen desteğine sahip olduğunu görmezden gelmiş gibidir.

Çoğulculuk demokrasinin unsurlarından biri olsa da İsmail Cem TRT'deki yayıncılık anlayışını açıklarken demokrasi kavramını fazla vurgulamamıştır. Kitabının sonuna doğru “TRT'de 500 günü”, “bir Kurumun ve ekibin, Türkiye'deki sınıfsal ve siyasal güç dengelerine direnişinin hikayesi” olarak ortaya koymuştur (Cem, 1976a, s. 276). “TRT'de 500 günü” bir “demokrasi mücadelesi” olarak nitelendirmezken şu ifadelerle yer vermiştir: “[...] geleceğin TRT yöneticilerine, kendilerini kitle yararına daha elverişli bir sınıfsal ve sosyal güç dengesinde bulabilmeleri için, bizler tarafından topluma yapılmış küçük bir katkının hikâyesidir, TRT'de 500 gün” (Cem, 1976a, s. 276). Bu satırlarda ve genel olarak İsmail Cem'in yayıncılık politikasında kitlelere önderlik edip onları doğru yola yönelten bir aydın tavrı da sezilmiyor değildir. Böyle bir eleştiriye düşünmüş olacak ki halka “Anayasa doğrultusunda serbestçe görüşlerini oluşturmak” olanağı verilirken “ukalâ bir öğretici gibi akıl” vermekten sakınıldığını söylemiştir (Cem, 1976a, s. 272).

4.2. Yayınlarında Atatürk İlkelerinin Yeri

İsmail Cem, Atatürk İlkelerinin topluma TRT aracılığıyla yayılması ve programların Atatürk İlkelerine uygun olup olmaması üzerinde hemen hiç durmamıştır. Kemalizm'in tartışılmasına en çok konu olan ilkesi laikliğin bile yayıncılık politikası bakımından onun önceliği olmadığı görülmektedir. Böyle bir suskunluğun iki sebebi olabilir: TRT'deki görevinde Atatürk ile ilgili konularda bir sorun çıkmaması ve Kemalizm'e mesafeli duruşu. Bu çalışmanın konusu İsmail Cem'in Kemalizm ile ilgili düşünceleri değildir. Buna rağmen vurgulamak gerekir ki İsmail Cem birçok kişi tarafından anti-Kemalist kabul edilebilecek ölçüde Kemalizm'i eleştirmiştir. Eleştirilerinin onu anti-Kemalist bir konuma yerleştirmede,

amacının bu düşünce akımını düzelterek ve yenileyerek halkla bütünleştirmek olduğu dile getirilmektedir (Örmeci, 2011, s. 138). Kemalizm'e yaklaşımı, satır aralarında ortaya koyduğu bazı görüşleriyle kendisini belli etmektedir. Örneğin Nihat Erim'in "klasik Atatürkçülük" ile "faşizm arasındaki dar sınırdaki" olduğunu söylemiştir (Cem, 1976a, s. 28). Bilindiği üzere bir sağ-Kemalist olan Nihat Erim, 12 Mart Muhtırasından sonra TSK'nın komuta kademesinin desteğini alarak sola karşı takip ettiği baskıcı politikalar ile hatırlanmaktadır. Bu noktada 1970'lerden itibaren solun Kemalizm'den uzaklaşmaya başladığını da not etmek gerekmektedir.

İsmail Cem'e ilk tavrı ve hücumları "Atatürkçü solcular" ile "küçük burjuva radikalleri"nden gelmiştir. Bu çevreler, sağ partilere haberlerde yer verilmesini, eğlence veya spor programları yayınlanmasını ihanet kabul etmişlerdir. Kazara dinsel duygulara soğuk olan bir program yumuşatılsa ya da açık bir görüntü çocuk psikologlarının önerisiyle, çocukların yararı için yayından kaldırılırsa kendisini derhal gerici saymışlardır. TRT'nin dönüşerek halkın yararına çalışmasının zaman alacağını göz ardı etmişler, "halka ihanete kadar vardırılmış bir işlevin" kitle desteği alınmadan "mevcut sınıfsal ve siyasal yapıda" değişiklik yapamayacağına aldırmanmışlardır (Cem, 1976a, s. 103). Öte yandan 12 Mart döneminde siyasal etkinliği artan Atatürkçü çevreler sermaye ile yakınlaşmış olup MSP'ye karşıydılar. Onlar bakımından MSP düşüncesi Atatürkçü düşüncenin tam karşıtıdır (Cem, 1976a, s. 13). İsmail Cem'e göre CHP-MSP iktidarı CHP'ye ve sola tabanını genişletmek, halk nezdinde güçlü şekilde yerleşmek olanağını vermiştir. Mümtaz Soysal'ın MSP'nin "ezilmiş kitlelerin metafizik bir tepkisi" olduğu fikrine İsmail Cem de katılmaktadır. Bütün bunlar göz önüne alındığında İsmail Cem'in Kemalist çevrelerin beklentileri doğrultusunda yayınlar yapmadığı ortadadır.

TRT Yönetim Kurulu üyesi olan besteci, müzik eğitimcisi ve etnomüzikolog Adnan Saygun'un önerisi üzerine "genel olarak Atatürk İlkeleri, programlar ve müzik" konusu İsmail Cem'in genel müdürlüğün son aylarında Yönetim Kurulunun gündemine alınmış ancak bu konularla ilgili çalışma daha sonra sonuçlanmıştır (TRT, 1976, s. 5). Bu konu ileride ele alınacaktır.

5. Şaban Karataş'ın "TRT Kavgası" Kitabında 1961 Anayasası Çerçevesinde Devlet Tarafından Yapılan Radyo-Televizyon Yayıncılığı

5.1. Anayasanın TRT'ye Yüklediği Görevler

İsmail Cem'in aksine Şaban Karataş Anayasanın TRT'ye verdiği görevler konusunda belirgin bir bakış açısı geliştirmemiştir. 18 Haziran 1976'da yaptığı Erzurum'da yaptığı konuşmada "Cumhuriyet Anayasasının aydınlık zemininde" ve ona bağlı olarak çalıştığını belirten (Karataş, 1978, s. 126) Şaban Karataş'a göre böyle bir çalışmanın kapsamı şudur: "Millî kültür, tarih boyunca tecrübelerin mantığından geçmiş sağlamlığı ve zamanın uzantısındaki kalıcılığı ile, programlarımızın iskeletini teşkil edecektir. Sınıf kültürü gibi fantezilere, Anayasamızda olduğu gibi millet hayatında da yer vermeyeceğiz" (Karataş, 1978, s. 125). TRT yayınları aracılığıyla kamuoyunun serbestçe oluşmasını sağlamak gibi bir önceliği olmadığı anlaşılan Şaban Karataş'ın yayın politikasının iki esas unsuru sol fikirlerin TRT'den yayılmasını önlemek ve "millî kültürü" TRT'den yansıtmaktır. Her iki anlayışı da bir yönüyle Anayasaya dayandıran Şaban Karataş'ın yayın politikasının İsmail Cem'in dönemindeki uygulamalara bir tepki olduğu açıktır.

Şaban Karataş'a göre "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Türk Devletinin temel yapısı, Cumhuriyetin temel ülküleri sınıflar arası çatışmayı tahrike ve devletin temel nizamlarını sınıf esasına göre kurmaya açık mıdır? Buna verilecek cevap 'hayır'dır." Şaban Karataş, Anayasayı bu soruya evet diyenler gibi anlamamaktadır (Karataş, 1978, s. 88-89). MC Hükümetinin Anayasayı anlayış şekliyle kendisinin arasında fikir birliği olduğunu söyleyen (Karataş, 1978, s. 144) Şaban Karataş, dünya görüşünü açıkça dile getirmiştir: "Bilmiyorlardı ki, biz marksist olamazdık. Çünkü Allah'a inanıyorduk. [...] Dine, mülkiyete, mirasa inanıyorduk. Devleti ve milleti üstün değer tanıyorduk" (Karataş, 1978, s. 31). Anayasanın sola kapalı olduğunu düşünen Şaban Karataş, yıllar sonra kendisiyle yapılan bir söyleşide de Turancı olduğunu kaydetmiştir (Devran, 2011, s. 209). İzmir'de yaptığı bir basın toplantısında da şunları

söylemiştir: “Türk vatandaşı, bilhassa devletimizin soyo-ekonomik gerçeğinden ve kalkınma potansiyelinden habersiz gruplar, müsbet gelişmeden haberdar edilmiş olacaktır.” Bu tarz yayınlar genç nesillerin devlete güven saygı duyması bakımından çok yararlıdır (Karataş, 1978, s. 154-155). Böylece hem Türkiye’nin geri kalmışlığını işleyen sol propagandalara, hem de İsmail Cem’in yayıncılık anlayışına cevap vermiş, ayrıca 1970’lerden itibaren oluşan siyasi ve ekonomik şartlar bakımından gittikçe artan bir bezginlik içine sürüklenen kitlelere seslenmiştir.

TRT’den milli kültürü yansıtmak meselesine gelince, Şaban Karataş’a göre Anayasa, kanun ve yönetim kurulu kararları özüyle ve sözüyle gözetilecek olup bunlar “Türk kültürünün Türk milletine tanıtılmasına” engel değildir (Karataş, 1978, s. 88). Esasen bu tartışmanın kaynağı da Türk kültürünün Türk milletine tanıtılmasını Anayasanın emredip emretmediği değildir. Anayasanın 121/3. maddesi zaten “kültür ve eğitime yardımcı olmak” görevini radyo ve televizyon yayıncılığı yapan kamu tüzel kişisine vermiştir. Tartışma, İsmail Cem ile Şaban Karataş’ın kültür anlayışları noktasında toplanmaktadır. İki aydınının kültür ile ilgili görüşlerini karşılaştırmanın yeri bu çalışma olmasa da şu kadarını belirtmekte yarar vardır: İsmail Cem, Anayasanın TRT’ye verdiği “toplumun tümünü yansıtmak” görevi kapsamında “toplumun ortak kültürüne” yönelmiş, halkın kültürüne, Türkiye kültürüne öncelik tanımıştır. Toplumumuz “Batı’yla Doğu’nun kültür sentezini” yapabilmiş olup çok az toplumla karşılaştırılabilecek bir kültür birikimine sahiptir (Cem, 1976a, s. 30). Bunun yanında evrensel kültürün değerleri de ön planda tutulmuştur (Cem, 1976a, s. 114). Şaban Karataş’ın kültür anlayışının bazı çizgilerini şöyle sıralamak mümkündür: Millet in örfüne, âdetine, dinine ve genel ahlaka saygısızlığı önlemek, dildeki “çirkinlikler ve yapı bozukluklarıyla” mücadele etmek, dünyada “şekilde ve muhtevada sola yatkın olan” sanat hareketlerinden kaliteyi gözetmek şartıyla yerli olanlarını milli eserler içine almak (Karataş, 1978, s. 88). Kültür yayınlarını İsmail Cem’in aksine Anayasaya dayanarak “halkın tümünü yansıtmak” gibi bir görev içinde değerlendirmeyen Şaban Karataş, bir eleştiri üzerine “fertlerini kederde ve kıvançta ortak bir bütün halinde millî şuur ve ülküler etrafında toplamakta Türk töresinin değerine inananlar, Anayasa’yı kitabın yazdığı gibi anlamıyorlar mı?” diye sormuştur (Karataş, 1978, s. 145).

Şaban Karataş, 1961’de ABD’den dönerken adını vermediği bir öğretim üyesi ile ettiği sohbette üniversite muhtariyeti, hakim teminatı, çift meclis gibi konuların Türkiye için önemli olduğunu söylemiş, arkadaşı ona hak verse de bunların komünistlerin işine yarayacağını, “propagandanın nasıl netice verdiğini öğrenenlerden türeyecek nesil, yalanla beslenecek bir rejimle yönetilecek ve memleketin başı belaya girecek” demiştir. Bu söz hakkında bir yorum yapmayan, 1961 Anayasasının öngördüğü kurumları sayarken TRT ile ilgili bir konuya yer vermeyen Şaban Karataş’ın 27 Mayıs darbesini eleştirdiği görülmektedir (Karataş, 1978, s. 15-18).

Şaban Karataş’ın TRT Genel Müdürlüğü görevine getirildiği yıl olan 1976’da Kurum tarafından “Atatürk İlkeleri, Programlar ve müzik konularında uyulması gereken esaslar ve alınacak tedbirler” isimli bir kitap yayımlanmıştır. Kitabın esasını teşkil eden yönetim kurulu kararına yönelik çalışmalar İsmail Cem’in genel müdürlüğünün sonlarında başlasa da kararda tarih yer almamaktadır (TRT, 1976, s. 5, 48-49). Şaban Karataş, bu kararın Eylül 1975 sonunda alındığını söylemektedir (Karataş, 1978, s. 235). Söz konusu tarih Nevzat Yalçıntaş’ın görev dönemine rastlamaktadır. Kitabın (1976) sonuç bölümünde şu ifadeler yer almaktadır:

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, siyasi sınırları belli olduğundan, taraflıdır. TRT kurumu da bu taraflı anayasa ve yasalar içinde taraftır. Başka bir deyişle “Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, insan hak ve hürriyetlerini veya Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü veya dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayırımına dayanarak, nitelikleri Anayasada belirtilen Cumhuriyeti ortadan kaldırmak kasdı ile” nasıl kullanılamaz ise TRT açısından da bu yönlerde kamuoyu oluşturma gayretlerine karşı tarafsızlık söz konusu olamaz. (TRT, 1976, s. 45).

Böylece Anayasadaki genel sınırlama sebepleri esas alınarak bir “taraf olma hali” tarif edilmiştir. Aynı kitabın “Televizyon” kısmındaki “İşçi ve İşverenle İlgili Programlar” başlığını taşıyan 5. alt bölümünde

işçilerle ilgili konuların bir sosyal sorun düzeyinde, işçinin devamlı ezilen bir sınıf olduğu izlenimini yaratmaksızın ele alınmasının zorunlu olduğu belirtilmiştir. Sınıf mücadelesini kışkırtacak görüntü ve mesajlardan kaçınılacaktır (TRT, 1976, s. 42-43). Söz konusu yaklaşım, işçilerin 1970'lerde örgütlenme biçimlerinde gösterdikleri yaygınlık ve çabukluk karşısında alınmış bir önlem niteliğindedir. Şaban Karataş önceden yayınlanan programlardan verilen örnekler çerçevesinde yapılan değerlendirmeleri de yerinde bulmuştur (Karataş, 1978, s. 196). Anayasanın ve TRT Kanununun bütün ilgili maddelerini içeren bu kitaptaki hususları gözetenler ile hiçbir sorunu olmadığını söylemektedir (Karataş, 1978, s. 199). Özetle Şaban Karataş'a göre yayınlarda toplumsal sınıfların öne çıkarılması Anayasaya uygun değildir.

5.2. Yayınlarda Atatürk İlkelerinin Yeri

Şaban Karataş, siyaset alanında her dönem bir merkezi hüviyet belirten Atatürk İlkeleri konusunda devamlı savunma konumundadır. Göreve başladığı sıralarda Cumhuriyet Gazetesinde bir senatör sohbetlerden, Ortadoğu Gazetesindeki ve yerel gazetelerdeki haberlerden alıntılar yaparak Şaban Karataş'ın Atatürk aleyhindeki bazı ifadelerini yayımlamıştır. Buna göre yeri yurdu belli olmayan bir kişi olan Atatürk görev ile Anadolu'ya geçmemiş, kaçmanın yolunu bulmuş, "Osman-ı Âliye"nin kurtuluşu için toplanan Erzurum Kongresini amacından saptırmış, "Osman-ı Âliye'ye başkaldırmıştır. Kendisi Abdülhamit Han ile kıyaslanamayacak bir kişidir. Bunun üzerine Şaban Karataş Atatürk hakkında övücü ifadelerin bulunduğu bir yazıyı Cumhuriyet Gazetesine göndermiştir (Karataş, 1978, s. 53-55). Bu noktada Şaban Karataş solcuların "lastik gibi lâf" ettiğini söylemiş, İsmail Cem tarafından yazılmış "Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi" kitabından uzun bir alıntı yaparak dipnota koymuştur. Burada İsmail Cem Atatürk'ün oldukça zengin olduğunu belirterek mal varlığını nasıl elde ettiği hakkında bazı iddialarda bulunmakta ancak bunları telafi edici bazı yorumlar da yapmaktadır (Karataş, 1978, s. 55-60, dipnot (*)). Böylece Şaban Karataş İsmail Cem'i Atatürk üzerinden de eleştirme fırsatını yakalamıştır.

"Atatürk İlkeleri, Programlar ve müzik konularında uyulması gereken esaslar ve alınacak tedbirler" isimli kitapta "Türk Toplumunu Çağdaş Uygarlık Düzeyi Üstüne Çıkarmak" başlığı altında Kemalizm'in Altı İlkesine ilaveten "Türkiye'nin Bağımsızlığı" ve "Millet Egemenliği-Demokrasi" ve "Barış" yer almıştır (TRT, 1976, s. 13-17). İnkılapçılığa devrimcilik denilmişse de bu ilkenin ihtilalcilik olmadığı vurgulanmıştır (TRT, 1976, s. 16). Atatürk İlkelerinin kendisi göreve gelmeden önce de TRT'de tartışılan bir konu olduğunu belirten, bahsi geçen kitabın nasıl hazırlandığını anlatan Şaban Karataş, bu kitaptaki iddiaları bilimsel yönden çok tartışmalı bulsa da kitap hakkındaki görüşü genel olarak olumludur. 359 sayılı Kanununun 2. maddesinde öngörülen "Yayın Esasları" arasındaki "Atatürk Devrimlerinin, Türk toplumunun çağdaş uygarlık düzeyine erişmesini öngören dünya görüşünü yerleştirmek ve geliştirmek" prensibinin CHP'nin "eski kadrolarının alıştığı şekil ve esasa göre" tefsirinin yapıldığı ancak açıklanmaya çalışılanların doğru olduğunu kaydetmiştir (Karataş, 1978, s. 196). CHP'nin "yeni kadrolarının" ise Partiyi sol bir çizgiye çekmeyi amaçlayan Bülent Ecevit ve ekibi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Şaban Karataş onlara zaten karşıdır.

CHP'nin Şaban Karataş'ın görevden alınması için TRT Seçim Kuruluna 2 Eylül 1976'da yaptığı şikayette TRT'nin Atatürk'ü ve Atatürkçülüğü unutturmak ve hiç olmasa onların etkilerini azaltmak yönünde bir politika izlediği iddia edilmiştir (Karataş, 1978, s. 209). Atatürk ile ilgili yirmi iki programın kaldırıldığı iddiası ise savcılığa da götürülmüştür (Karataş, 1978, s. 223). Fevzi Çakmak ile ilgili programda Atatürk'ün ikinci plana itildiği de iddialar arasındadır (Karataş, 1978, s. 218). Şaban Karataş'a göre radyolarda Atatürk ile ilgili ciddi programlar yayınlansa da televizyonda durum öyle değildir. Atatürk adına yapılan programlar ciddiyetten uzaktır. Atatürk'ün yanında bulunduğunu söyleyen aşçı, garson, seyis, şoför, şarkıcı, seyis gibi kimseler programlarda konuşturulmakta ve böylece Atatürk güya halka gösterilmektedir (Karataş, 1978, 1978, s. 211; Aynı yönde Devran, 2012, s. 206). Bazı programlar yetkin ve güvenilir kaynaklara dayanılarak yapılmamış, kimi çevreler de Atatürk adını kendi çarpık düşüncelerini desteklemek için kullanmışlardır (Karataş, 1978, s. 211). MSP'li Adalet Bakanı bile basında Atatürk programlarının yapılmadığına dair yayınları ihbar kabul etmiş, dava açılması için savcılığa yazılar yazılmıştır (Karataş, 1978, s. 175). Şaban Karataş, aynı konu hakkında yıllar sonra Atatürk'ün kişiliği ve Cumhuriyeti kurarken takip ettiği ilkeleri TRT'de anlayan ve yorumlayan kişi olmadığını, Atatürk'ü Türk

milli devletin kurucusu, Türk milliyetçisi olarak gördüklerini, bu programları yapacak kişilerin TRT’de bulunmadığını söylemiştir (Devran, 2011, s. 206). Şaban Karataş, Atatürk ile ilgili olarak kendisine yöneltilen eleştirilerden yakınsa ve neslinin “Halkevlerinde, ülkü dergileri okuyarak, radyo dileyerek” yetiştiğini söylese de Tek Parti döneminin zihniyetini “taşlaşmış” olarak nitelemiştir (Karataş, 1978, s. 131-146).

Sonuç

TRT, özellikle 1970’lerde Türkiye’de sağ-sol şeklindeki siyasi kutuplaşmanın mücadele alanlarından birisi haline gelmiştir. Henüz özel radyo ve televizyonların olmadığı bir dönemde TRT’nin konumu ve buraya hakim olmak, karşıt siyasi akımların destekçileri bakımından çok önemlidir. TRT’de genel müdürlük yapanların da bu mücadelede bir yeri olmuştur. İsmail Cem ve Şaban Karataş, iki ayrı hükümet döneminde görev yapmış, siyasi görüşleri farklı TRT genel müdürleri olarak anılarını yazmışlar ve 1961 Anayasası çerçevesinde TRT ile ilgili görüşlerini açıklamışlardır. İsmail Cem, 1961 Anayasasını kendi yayıncılık anlayışına dayanak yapmakta, radyo-televizyonu halkın sesini duyurma ve kamuoyu oluşturma araçları olarak kabul etmektedir. Kamu yayıncılığı anlayışında demokrasi kavramından çok sınıfsal çıkarlara ağırlık veren İsmail Cem, 1961 Anayasasına olumlu bakmaktadır. Şaban Karataş, 1961 Anayasasını temel alarak bir yayıncılık politikası geliştirmemiştir. Kaldı ki mensup olduğu siyasi görüş ve çevre itibarıyla 27 Mayıs’a ve 1961 Anayasasına soğuk durduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. 1961 Anayasasının sınıf ayırımına dayalı düşüncelere kapalı olduğunu savunan Şaban Karataş’ın ağırlık verdiği iki konu TRT’den solculuk propagandası yapılmasını önlemek ve milli kültürü esas alan programlar yayınlamaktır. İsmail Cem kültür yayınlarını Anayasanın TRT’ye verdiği “halkın tümünü yansıtmak” görevi içinde görürken Şaban Karataş böyle bir düşüncüyü savunmadığı gibi kendisinin kültür anlayışı İsmail Cem’inkinden oldukça farklıdır. Zaten birçok konuda izlediği politikalar İsmail Cem yönetimine bir tepki niteliğindedir. 1961 Anayasası bağlamında bu çalışmada üzerinde durulan diğer konu olan yayınlarda Atatürk’ün ve Atatürk İlkelerinin yeri hakkında da İsmail Cem ile Şaban Karataş’ın tutumları belirgindir. İsmail Cem yayınlarda Atatürk İlkelerinin yeri hakkında suskun olmasına karşılık Şaban Karataş kendisine yöneltilen eleştirilere karşı savunmacı bir tutum sergilemiştir. Bütün bu konular üzerinde yazarların dünya görüşleri kendilerini belli etmektedir. Türkiye’de siyasi kesimlerin Kemalizm konsundaki kafa karışıklığının yansımaları günümüze kadar benzer şekilde devam etmiştir.

Kaynaklar

- Aksoy, M. (1960). *Partizan Radyo ve D.P.* Ankara: Forum Yayınları.
- Arıkan, S. (1971). *Bizim TRT*. Ankara: Kardeş Matbaası.
- Ataay, F. (2007). *Kriz Kıskaçındaki Türk Siyaseti / 12 Mart’tan 12 Eylül’e 1978-1979 CHP Hükümeti*. Ankara: De Ki Basım Yayımları.
- Aydın, S. ve Taşkın, Y. (2014). *1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İstanbul: 2014.
- Cankaya, Ö. (2015). *Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi TRT 1927-2000*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Cem, İ. (1973). *Tarih Açısından 12 Mart 1. Cilt (Yazılar), Cilt 2 (tarihteki yeri ve sonuçları)*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Cem, İ. (1976a). *TRT’de 500 Gün*. İstanbul: Gelişim Yayınları.
- Cem, İ. (1976b). *trt’de 500 gün ...bir dönem türkiye’sinin hikayesi*. İstanbul: Cem Yayınevi.

- Cem, İ. (2009). *Tarih Açısından 12 Mart Nedenleri, Yapısı, Sonuçları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cem, İ. (2010). *TRT'de 500 Gün ...Bir Dönem Türkiye'sinin Hikâyesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- CS Tutanak Dergisi, Cilt: 18, Toplantı: 14, 21nci Birleşim, 21.1.1975 Salı.
- CS Tutanak Dergisi, Cilt: 18, Toplantı: 14, 23ncü Birleşim, 28.1.1975 Salı.
- CS Tutanak Dergisi, Cilt: 18, Toplantı: 14, 34ncü Birleşim, 30.1.1975 Perşembe.
- CS Tutanak Dergisi, Cilt: 21, Toplantı: 14, 36ncü Birleşim, 25.2.1975 Salı.
- CS Tutanak Dergisi, Cilt: 21, Toplantı: 14, 37nci Birleşim, 27.2.1975 Perşembe.
- CS Tutanak Dergisi, Cilt: 21, Toplantı: 14, 39ncü Birleşim, 6.3.1975 Perşembe.
- Devran, Y. (2011). *Siyasal İktidar-TRT İlişkisinin Dünü*. İstanbul: Başlık Yayın Grubu.
- Doğaner, Y. (2013). *Türk Demokrasi Tarihinde Vatan Cephesi*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Dündar, C. (2012). *Ben Böyle Veda Etmeliyim İsmail Cem Anlatıyor*. İstanbul: Can Yayınları.
- Gökçe, C. (1975). *İsmail Cem Olayı*. İstanbul: Panda Yayınları.
- Gülen, A. (2020). *Türk Siyasal Hayatında Nihat Erim*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Gülizar, J. (1995). *TRT Meydan Savaşı*, Ankara: Ümit Yayıncılık
- Gürsoy Naskali, E. (Haz.). (2012). *Yassıada Zabıtları-VI/Vatan Cephesi Davası*. İstanbul: Kitabevi.
- Gürsoy Naskali, E. (Haz.). (2014). *Yassıada Zabıtları-XII Propaganda Davası Çanakkale Olayları Davası Köpek Davası*. İstanbul: Kitabevi.
- İlal, E. (1972). *Radyo Hürriyeti, Özerklik ve 1961 Anayasası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Karataş, Ş. (1978). *TRT Kavgası*. İstanbul: Emek Matbaacılık.
- Kocabaşoğlu, U. (2010). *Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna TRT Öncesi Dönemde Radyonun Tarihsel Gelişimi ve Türk Siyasal Hayatı İçindeki Yeri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kurdaş, K. (2004). *ODTÜ'lü Yıllarım*, 2. Baskı, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş.
- Milliyet, 21.02.1978.
- Milliyet, 09.03.1978.
- Milliyet, 02.04.1978.
- Milliyet, 09.04.1978.
- Milliyet, 21.04.1978.
- MM Tutanak Dergisi, Dönem: 4, Cilt: 2, Toplantı: 1, 54ncü Birleşim, 19.3.1974 Salı.
- MM Tutanak Dergisi, Dönem: 4, Cilt: 3, Toplantı: 1, 73ncü Birleşim, 9.5.1974 Perşembe.
- MM Tutanak Dergisi, Dönem: 4, Cilt: 8, Toplantı: 2, 35nci Birleşim, 5.2.1975 Çarşamba.
- MM Tutanak Dergisi, Dönem: 4, Cilt: 8, Toplantı: 2, 36ncü Birleşim, 6.2.1975 Perşembe.
- MM Tutanak Dergisi, Dönem: 4, Cilt: 11, Toplantı: 2, 52nci Birleşim, 18.3.1975 Salı.
- MM Tutanak Dergisi, Dönem: 4, Cilt: 11, Toplantı: 2, 55nci Birleşim, 25.3.1975 Salı.
- MM Tutanak Dergisi, Dönem: 4, Cilt: 12, Toplantı: 2, 75nci Birleşim, 13.5.1975 Salı.

- MM Tutanak Dergisi, Dönem: 4, Cilt: 12, Toplantı: 2, 77nci Birleşim, 15.5.1975 Perşembe.
- MM Tutanak Dergisi, Dönem: 4, Cilt: 14, Toplantı: 3, 38nci Birleşim, 13.1.1976 Salı.
- MM Tutanak Dergisi, Dönem: 4, Cilt: 20, Toplantı: 3, 126nci Birleşim, 20.7.1976 Salı.
- Olgun, A. (2003). *TRT'de On Bin Gün Anılar*. Ankara: Pozitif Matbaası.
- Örmeci, O. (2011). *Bir Sosyal Demokrati İsmail Cem*. Uşak: AKY Basım Yayın.
- Özdek, R. (1977). *Hedef TRT*. Ankara: Ekonomik ve Sosyal Yayınlar A.Ş.
- Öztürk, K. (1966). *İzahlı, Gerekçeli, Anabelgeli ve Maddelere Göre Tasnifli Bütün Tutanakları İle Türkiye Cumhuriyeti Anayasası C. II (Mad. 1-75)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Öztürk, K. (1966). *İzahlı, Gerekçeli, Anabelgeli ve Maddelere Göre Tasnifli Bütün Tutanakları İle Türkiye Cumhuriyeti Anayasası C. III (Mad. 76-157)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Resmi Gazete, 02.01.1964, Sayı: 11596.
- Resmi Gazete, 16.05.1964, Sayı 11705.
- Resmi Gazete, 06.01.1972, Sayı: 14014.
- Resmi Gazete, 08.03.1972, Sayı: 14122.
- Resmi Gazete, 15.02.1974, Sayı: 14800.
- Resmi Gazete, 16.02.1974, Sayı 14801.
- Resmi Gazete, 31.05.1974, Sayı: 14901.
- Resmi Gazete, 13.04.1975, Sayı: 15207
- Resmi Gazete, 17.05.1975, Sayı: 15239.
- Resmi Gazete, 22.05.1975, Sayı: 15243.
- Resmi Gazete, 04.06.1975, Sayı: 15255.
- Resmi Gazete, 19.01.1976, Sayı: 15478.
- Resmi Gazete, 11.03.1976, Sayı: 15525.
- Resmi Gazete, 02.07.1977, Sayı: 15984.
- Solak, İ. (Der.). (1975). *İsmail Cem Dosyası*. Ankara: Anka Ajansı.
- Soysüren, A.H. (2014). *12 Mart Döneminde Nihat Erim Hükümetleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Sungur, S. (2014). TRT'nin Sözde Değil, Özde Özerklik Meselesine Dair. A. Aziz, S. Sungur içinde, *Prof. Dr. Ersan İlal'e Armağan* (s. 303-316). İstanbul: Hiperlink.
- Tanör, B. (2016). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1989-1980)*, 27. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Taşer, İ.C. (1969). *Radyonun Organizasyonu ve Özerkliği -Mukayeseli Bir Anayasa Hukuku Araştırması-*, Ankara: TRT Basılı Yayınlar Müdürlüğü.
- TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü (2010). *TBMM Albümü (1920-2010) 2.Cilt 1950-1980*. Ankara.
- TBMM, Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları: devlet radyosunun D. P. organı haline getirilerek tek fert veya zümre idaresi kurmak gayesi ile propaganda yaptırılması (esas no: 1960/20), <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/2671> (Erişim Tarihi: 01.09.2023).

- TRT Basılı Yayınlar ve Kitaplık Müdürlüğü. (1976). *Atatürk İlkeleri Programlar ve müzik konularında uyulması gereken esaslar ve alınacak tedbirler*. Ankara.
- Tuğrul, S. (1975). *Türkiye'de Televizyon ve Radyo Olayları olaylar belgeler gerçekler açıklamalar*, İstanbul: Koza Yayınları.
- Turan, Ş. (2016). *Amlarla Türkiye Gerçeği*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Türkiye Gazeteciler Sendikası Ankara Şubesi. (1975). *Anayasa Işığında Kanun Hükmünde Kararnameler ve İsmail Cem'in Durumu TGS Ankara Şubesinin 2/Şubat/1975 Tarihinde Düzenlediği <<AÇIK OTURUM ZAPTI>>*, Ankara.
- Uçar, F. (2015). *Türk Siyasi Hayatında Milliyetçi Cephe Hükümetleri*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Uyar, H. (2012). *Vatan Cephesi & Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek*, İstanbul: Boyut Yayın Grubu.
- Yalçıntaş, N. (2012). *Türkiye'yi Yükselten Yıllar Hatıralar*, İstanbul: İşaret Yayınları.